

Sociální pedagogika a andragogika v aplikaci na edukaci seniorů

Bc. Martina Samsonková

Diplomová práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Martina Samsonková**
Osobní číslo: **H11408**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Sociální pedagogika a andragogika v aplikaci na edukaci seniorů**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení pojmů a teoretických východisek z oblasti stárnutí, stáří, motivace a edukace v seniorském věku.

Příprava metodiky výzkumné části.

Realizace smíšeného výzkumu metodou dotazníkového šetření a rozhovorů.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Vyvození výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BENEŠ, Milan. Andragogika. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2580-2.

HAŠKOVCOVÁ, Helena. Fenomén stáří. Praha: Havlíček Brain Team, 2010. ISBN 978-80-87109-19-9.

CHRÁSKA, Miroslav. Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1369-4.

MŮHLPACHR, Pavel. Gerontopedagogika. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2004. ISBN 80-210-3345-2.

ŠERÁK, Michal. Zájmové vzdělávání dospělých. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-551-6.

VÁGNEROVÁ, Marie. Vývojová psychologie II: dospělost a stáří. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1318-5.

Vedoucí diplomové práce:

doc. PhDr. Mgr. Jaroslav Balvín, CSc.

Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce:

30. listopadu 2012

Termín odevzdání diplomové práce:

26. dubna 2013

Ve Zlíně dne 14. února 2013

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 15.4.2013

.....

¹⁾ zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) *Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.*

(3) *Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.*

2) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:*

(3) *Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).*

3) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:*

(1) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.*

3). *Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ústanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.*

(2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Diplomová práce se věnuje specifické oblasti vzdělávání osob v postproduktivním věku. Teoretická část se zabývá vymezením pojmu stárnutí, stáří. Dále podrobně popisuje možnosti vzdělávání seniorů, jejich motivaci k vzdělávání a vědy, které se touto problematikou zabývají.

Praktická část je zpracována kombinovaným výzkumem, jehož cílem je zjištění charakteristiky typického vzdělávajícího se seniora, jeho motivace k dalšímu vzdělávání a vlivu edukace na kvalitu života seniora. Praktická část je doplněna o náměty, jak poznatky prakticky využít ke zvýšení zájmu seniorů o další vzdělávání.

Klíčová slova: stárnutí, stáří, typologie stáří, vzdělávání, motivace

ABSTRACT

This thesis sought to explore the specific area regarding the education of persons of advanced age. The first part deals with the definition of old age and ageing. It then describes in detail the senior education possibilities, their motivation for education and sciences related to this issue.

The practical part of thesis is focused on a combined methods research aimed to identify the characteristics of typical educating seniors, their motivations for education, and the impact of this education on the quality of a senior's life. The practical part is supplemented by subject on how to practically use the knowledge for increasing the interest of the seniors for next education.

Keywords: ageing, old age, age typology, education, motivation for education

Za odborné vedení diplomové práce a poskytnutí cenných rad děkuji panu doc. PhDr. Mgr. Jaroslavu Balvínovi, CSc.

Dále můj dík patří paní Janě Matuškové vedoucí Klubu seniorů Zlín-Podhoří, paní Petře Ježíkové z Knihovny Kroměřížska a Ing. et Mgr. Jarmile Hřebíčkové z Referátu prorektorů – U3V Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně za vstřícnost při realizaci výzkumu.

Poděkování také patří celé mé rodině za trpělivost a podporu po dobu mého studia.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské/diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	9
I TEORETICKÁ ČÁST	10
1 K TEORETICKÝM VÝCHODISKŮM	11
1.1 STÁRNUTÍ A STÁŘÍ	13
1.2 PERIODIZACE VĚKU VE STÁŘÍ	16
1.3 CHARAKTERISTIKA ZMĚN VE STÁŘÍ	19
2 VĚDY A VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ	24
2.1 ANDRAGOGIKA.....	24
2.2 GERONTOPELAGOGIKA (GERAGOGIKA)	25
2.3 SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKA	26
3 SENIOŘI VE VZDĚLÁVACÍM PROCESU	27
3.1 MOTIVACE.....	30
3.2 MOTIVACE K UČENÍ	32
3.3 FORMY VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ.....	33
II PRAKTICKÁ ČÁST	40
4 METODOLOGIE VÝZKUMU	41
4.1 CÍL VÝZKUMU	41
4.2 DRUH VÝZKUMU	42
4.3 OPERACIONALIZACE POJMŮ.....	43
5 KVANTITATIVNÍ VÝZKUM	45
5.1 FORMULACE VÝZKUMNÝCH HYPOTÉZ	45
5.2 VÝZKUMNÝ VZOREK	45
5.3 PREZENTACE VÝSLEDKŮ KVANTITATIVNÍHO VÝZKUMU.....	46
6 KVALITATIVNÍ VÝZKUM	64
6.1 VÝZKUMNÝ VZOREK	64
6.2 POSTUP VÝZKUMU A ZPRACOVÁNÍ VÝZKUMNÝCH DAT.....	64
6.3 INTERPRETACE VÝSLEDKŮ KVALITATIVNÍHO ŠETŘENÍ	66
6.4 ITERPRETACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMU A DOPORUČENÍ PRO PRAXI.....	71
ZÁVĚR	73
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	74
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	77
SEZNAM OBRÁZKŮ	79
SEZNAM GRAFŮ	80
SEZNAM TABULEK	81
SEZNAM PŘÍLOH	82

ÚVOD

Stárnutí populace vlivem prodlužování délky života a poklesu počtu narozených dětí se nejen v ČR, ale také na celém světě stává v současné době značně diskutovaným tématem, které s sebou přináší řadu otázek týkajících se různých aspektů života stále rostoucí skupiny starších lidí. Stáří je poslední fází lidského života, jedná se o završení životního cyklu jedince a je spojeno s mnohými změnami. Někdo v ní vidí možnost více se věnovat svým koníčkům a sám sobě, cestovat a pečovat o vnoučata. Jiní na tuto část života pohlížejí s pochybnostmi, protože si uvědomují negativa, která přináší. Je to především zhoršující se zdravotní stav, úbytek schopností a dovedností a zvyšující se závislost na druhých.

Tato diplomová práce se věnuje vzdělávacím aktivitám, které jsou nabízeny seniorům ve Zlínském kraji. Zaměřuje se na potřebu seniorů dále se vzdělávat a na její uskutečnění. Hlavním důvodem pro výběr tématu je skutečnost, že populace stárne a společnost hledá nové alternativy pro kvalitní naplnění života dnešního seniorů, kteří v porovnání se svými předchůdci projevují mnohem větší míru aktivity a disponují širší paletou zájmů. Vzhledem ke stále se zvyšujícímu podílu starších lidí v populaci a zvyšujícímu se tempu života bude i určitou nutností neustále se vzdělávat a přizpůsobovat se stálým změnám.

Teoretická část diplomové práce se věnuje charakteristice stárnutí, stáří a jejich biologickým, tělesným a psychologickým aspektům. Dále se zabývá vědními obory, které zaměřují svou pozornost na tuto cílovou skupinu. Představuje možnosti dalšího vzdělávání seniorů v České republice a přibližuje motivaci seniorů k edukaci.

Praktická část je zaměřena na odhalení některých aspektů týkajících se problematiky edukace v seniorském věku. Výzkumný projekt je uchopen jako kombinovaný výzkum a dělí se na dvě základní části. Kvantitativní část využívá dotazníkového šetření k odhalení základní charakteristiky vzdělávajícího se seniora, zaměřuje se na jeho sociální zázemí, zdravotní stav, volnočasové aktivity, informovanost o možnostech vzdělávání. Kvalitativní část prostřednictvím metody zakotvené teorie zjišťuje hlavní zdroj motivace k dalšímu vzdělávání se ve vyšším věku a dopady edukace na kvalitu života seniorů.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 K TEORETICKÝM VÝCHODISKŮM

Na počátku této práce je dobré zmínit literaturu zabývající se stárnutím, stářím a vzděláváním v seniorském věku, ze které bylo čerpáno. Dále jsou v první kapitole vymezeny teoretické pojmy vztahující se k tomuto tématu.

O použité české literatuře

Jednou z předních odbornic věnujících se vývojovým etapám člověka je **Prof. PhDr. RNDr. Marie Vágnerová, CSc.** Při své publikační činnosti vychází ze své praxe klinické psychologičky. V současnosti vyučuje psychologii na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Je autorkou řady vysokoškolských učebnic, metodických příruček a monografií, zaměřených také na porozumění podstatné části lidského života – dospělosti a stáří, mezi které patří *Vývojová psychologie II: dospělost a stáří*. Přestože dospělost a stáří tvoří podstatnou část našeho života, ve které se odehrává mnoho významných změn, nebývá jí věnována v monografiích vývojové psychologie velká pozornost. Tato kniha tento přístup mění. Interpretuje stárnutí a stáří jako komplexní proces. Vágnerová při popisu charakteristik jednotlivých období věnuje pozornost nejdůležitějším oblastem psychického života jedince - kognitivním funkcím, emocionalitě a sociálním vztahům. V každém vývojovém období dále pak specifikuje oblasti, které hrají významnou roli nebo jsou pro toto období typické. Kniha není určena pouze studentům, ale je přínosná také pro pracovníky ve školství, v pomáhajících profesích, ale také široké veřejnosti.

Dalšími autory, o jejichž dílo se opírá tato diplomová práce jsou **PhDr. Milada Rabušicová, Dr. a prof. PhDr. Ladislav Rabušic, CSc.** Jejich kniha *Učíme se po celý život?* byla vytvořena na základě výzkumného programu „Moderní společnost a její proměny“ podporovaného Ministerstvem práce a sociálních věcí České republiky. Tématem je vzdělávání dospělých a seniorů v různých životních fázích. Kniha obsahuje rovněž kapitolu o motivacích dospělých učit se a vzdělávat, ale také o bariérách, které jim v tom brání. Publikace přináší náhled do problematiky vzdělávání dospělých v České republice.

O použité zahraniční literatuře

Mezi důležité zahraniční autory, kteří jsou v této diplomové práci uváděni, je **Doc. PhDr. Zlatica Bakošová, CSc.** Patří k předním představitelům slovenské sociální pedagogiky. V současné době působí na univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně. Její kniha *Teórie sociálnej pedagogiky: Edukačné, sociálne a komunikačné aspekty* si klade za cíl zprostředkovat poznání o tradičních a inovačních teoretických otázkách sociální pedagogiky. Nabízí poznání pedagogické vědy ze sociální oblasti, z výchovy a komunikace. Navazuje tak na svoji knihu *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. Rozšiřuje poznání sociální pedagogiky o ty teorie z této oblasti, které přispívají k utváření vybraných aspektů osobností. Přínosem knihy je snaha o spojení praktických potřeb sociálních pedagogů s teorií. Je zřejmé, že kniha vychází z bohatých autorčiných praktických zkušeností.

Dalším zahraničním zdrojem jsou webové stránky **European federation of older students at the universities (EFOS)**. Jedná se o organizaci založenou v roce 1990 v Innsbrucku za účelem vzdělávání starších osob v rámci Evropy. Všechny její organizované projekty a akce se zaměřují na zlepšení evropské spolupráce pro vzdělávání starších lidí v celé Evropě. Členové organizace pocházejí z různých států Evropy. Českou republiku zde od roku 1994 zastupovala také Prof. RNDr. PhDr. **Helena Haškovcová, CSc.**, jejíž kniha *Fenomén stáří*, je rovněž jedním ze zdrojů této diplomové práce. Tato kniha byla vydána již v roce 1989 a setkala se s mimořádným zájmem. Proto autorka po dvaceti letech uvedla do tisku nové aktualizované a doplněné vydání. V tomto zpracování se zabývá fenoménem stáří nejen z pohledu odborníka, ale také z osobního pohledu člověka, který je o dvacet let starší. Celá kniha je zpracována jako učební pomůcka pro studenty sociálních věd a také jako praktický pomocník pro instituce poskytující služby seniorům a zároveň i pro samotné příslušníky starších generací.

1.1 Stárnutí a stáří

„Stáří může být nešťastné a neradostné právě tak jako mládí. Srovnávám-li, nezdá se mi stáří i se všemi slabostmi, které přináší, bez radosti, jen zabarvení a zdroje těchto radostí jsou jiné.“ (W. von Humboldt)

Stárnutí a stáří jsou přirozenou součástí vývoje životního cyklu člověka. Je to nepřetržitý a kontinuální proces, který je ve stáří vnímám mnohem intenzivněji než v dětství či dospívání. Je spojen s celou řadou změn, se kterými je nutno se vypořádat a naučit se s nimi žít. Výsledným procesem stárnutí je stáří.

„Stárnutí a stáří je natolik významným fenoménem života, že zájem o procesy stárnutí, pátrání po příčinách a důvodech, zájmech a oddálení této nepominutelné části lidského života provází lidstvo prakticky po celou dobu je existence.“ (Kalvach, 2004, s. 41)

Podle Eriksonovy teorie psychosociálního vývoje je hlavním úkolem stáří zachování osobnostní integrity v pojetí vlastního života. Pro toto období života je typický konflikt ego integrity vs. zoufalství. Ve stáří se člověk vyrovnává se svým životem a přijímá jej. Dosažení integrity se projevuje přijetím vlastního života a pochopením jeho smyslu. Integrita taktéž obsahuje zvládnutí všech předchozích stádií. V případě nedostatečné či zcela potlačené integrace pociťuje člověk zoufalství a strach z blížícího se konce života. Že všechno souvisí se vším, potvrzuje Erikson rčením: *„Zdravé děti se nebudou bát života, pokud budou mít jejich rodiče dostatečnou integritu k tomu, aby se nebáli smrti.“* (Erikson, 2002, s. 245)

Dnešní postmoderní společnost upřednostňuje mládí, aktivitu a výkonnost. Neuvědomujeme si, že o formě i obsahu našeho stáří rozhodujeme a spolurozhodujeme po celý náš život, že stáří je „jen“ závěrečnou etapou před koncem života. (Haškovcová, 2010, s. 10)

Vzhledem ke stále rostoucímu počtu seniorů dožívajících se vyššího věku (prognózy hovoří o 22 % podílu seniorů na celkové populaci) je nutno změnit zakořeněné předsudky vůči seniorům. Je třeba změnit pohled na stáří a přestat považovat stárnutí jen za proces chátrání, který končí smrtí. Nejedná se o konec života. Je to jen další vývojová etapa, která trvá třicet až čtyřicet let, tedy stejně dlouho jako mládí a dospělost dohromady. Je proto velmi důležité nepromarnit jej a žít kvalitně. Vstupujeme do nové fáze svého života. Záleží

jen na nás samotných, jak jej prožijeme. Jestli s vědomím určitých omezení budeme i nadále žít aktivně a nepřestaneme mít radost ze života nebo se uzavřeme do svého soukromí, přijmeme pasivní způsob života a přestaneme spoléhat na vlastní síly. Dnešní senioři mají větší nároky na život. Jejich přáním není dlouhý život, ale kvalitní a úspěšné stárnutí.

Času, jak známo, máme ve stáří poskrovnu, i když plyne stejným rytmem a nikdy nezrychlí, nikdy nezpomalí. Je to dáno tím, že čas může být různě prožíván. Důvody jsou biologické i psychologické. Stáří nám připadá nekonečně dlouhé ve srovnání s rychle uplynulým dětstvím. Zrychlení prožívání času je dáno životním programem ve vyšším věku. Máme obavy, že v důchodu nebudeme mít na nic čas. Chybí program a realita dlouhých životních perspektiv. Jen když jsme mladí, zdá se nám, že důchodcovský věk je nekonečně dlouhý. (Haškovcová, 2010, s. 167-168)

Z důvodu změn časové perspektivy je nutné zaměřit svou pozornost na omezení aktivit, zúžení a zkvalitnění zájmů.

Po nástupu do důchodu lidé nejdříve odpočívají a užívají si pár týdnů nicnedělání. Nastaví se do pozice očekávání, že konečně nastanou tzv. zlaté časy. Ale většinou se velké očekávání mění ve zklamání (Haškovcová, 2010, s. 124). Proto, abychom si mohli užívat stáří naplno, musíme sami změnit náš dosavadní způsob života a směřovat jej k úspěšnému stáří.

Dnešní důchodci totiž v porovnání se svými předchůdci projevují mnohem větší míru aktivity, disponují širší paletou zájmů a jsou zároveň i lépe finančně zabezpečeni. Svou roli hraje i rozpad tradiční vícegenerační rodiny, která prarodičům automaticky přisuzovala roli „dědečků“ a „babiček“. Senioři moderní doby, osvobozeni od těchto stereotypů a naplňující svůj čas cestováním, vzděláváním a společenskými aktivitami, se stávají významným a atraktivním hospodářským fenoménem. Narůstá nabídka služeb pro cílovou skupinu seniorů i výrobků určených exkluzivně právě jim. Dá se tedy očekávat, že v budoucnosti budou hrát stále významnější roli a jejich diskriminace se stane dávnou minulostí. (Šerák, 2009, s. 188)

Úkolem stárnoucích a starých lidí v dnešní společnosti, jak uvádí Čípová (2011, s. 121), je najít si pro toto období životní smysl, který svými aktivitami bude přínosný nejen pro ně samotné, ale i pro společnost. V této souvislosti vzrůstá význam všech aktivit a snah

vytvářejících podmínky pro smysluplnost a seberealizaci života v seniorském věku. Člověk je relativně mladý, pokud je schopen se učit, získávat nové zkušenosti a nechat se jimi ovlivnit.

Vymezení pojmů stárnutí a stáří

Není jednoduché říci, kdy lze člověka pokládat za starého. Každý jsme jedinečný a existují mezi námi velké rozdíly. Někdo si zachová až do vysokého věku tělesnou zdatnost i duševní svěžest, jiný již mladém věku vykazuje značné známky stárnutí. Obecně lze říci, že člověk je za „starého“ pokládán tehdy, pokud jej ostatní členové společnosti za něj pokládají. Podle T. G. Masaryka se člověk stává skutečně starým teprve tehdy pokud „na sobě přestane pracovat“.

Existuje mnoho způsobů jak definovat stárnutí a stáří. Jedná se o rovnocenné etapy ontogenetického vývoje jedince a jsou přirozenou součástí životního cyklu člověka.

Stárnutí, jako složitý multifaktoriální děj, je přechodnou vývojovou etapou mezi dospělostí a stářím. Stáří je přirozenou a poslední ontogenetickou periodou lidského života. Stejně jako jiná vývojová stádia má i stáří své specifické znaky, které jej odlišují od období předcházejících. (Pacovský, 1990, s. 15-17)

Stáří je podle Beneše (2008, s. 128) definováno jako „obecné označení fázi přirozeného průběhu života. Je projevem i důsledkem geneticky podmíněných involučních procesů ovlivňovaných dalšími faktory jako jsou choroby, životní podmínky a životní způsoby. Je také spojeno s řadou významných sociálních změn, mezi něž patří osamostatnění dětí a ztráta pracovní role díky penzionování.“

Naopak Vágnerová (2000, s. 299) nazývá stáří poslední etapou života, která přináší moudrost, nadhled, pocit naplnění, relativní svobody, ale také úbytek energie a nevyhnutelné změny.

„Stárnutí a stáří, stejně jako smrt, jsou jedinou spravedlivou jistotou, kterou máme. A přesto, nebo právě proto, o svém vlastním stárnutí a stáří většinou neuvažujeme až do doby, než se nás začne osobně nebo zprostředkovaně, ale blízce týkat.“ (Haškovcová, 2010, s. 16-17)

Stárnutí je celoživotní proces, pomocí kterého se člověk dostává do fáze stáří. U každého jedince probíhá stárnutí odlišným způsobem a také nerovnoměrně postihuje různé funkce

organismu v závislosti na jejich aktivitě a zatěžování. Je to podmíněno několika faktory: genetickou výbavou, odlišným životním stylem, rozdílným prostředím a životními podmínkami a také zdravotním stavem jednotlivce. (Mühlpachr, 2004, s. 18-22).

Není možné popírat existenci stáří, ale záleží na každém, jakým způsobem bude ke svému stáří přistupovat. Být neustále aktivní, plní životního elánu, energie a tvořivosti, udržovat v rovnováze duševní i fyzickou činnost, být otevřený novým věcem, udržovat přátelské vztahy a navazovat nové, předávat moudra nové generaci, mít radost ze života a užívat si jej naplno každý den. To vše podle Langmeiera, Krejčířové (2007, s. 212) představuje úspěšné stárnutí.

Strategii jak úspěšně stárnout lze vyjádřit podle Šeráka (2009, s. 192) pomocí hesla ROSA:

- R – racionální postoj (porozumět stárnutí, mít dostatek informací),
- O – orientace na budoucnost (vůle k plánování, umění na něco se těšit),
- S – sociální kontakty (mít dostatek přátel, účast na společenských aktivitách),
- A – aktivity (koníčky, záliby, pravidelná duševní i tělesná činnost).

V souvislosti s úspěšným stárnutím je třeba vycházet z teorie lidských potřeb dle A. H. Maslowa. Z pyramidy potřeb vyplývá, že proto, abychom mohli dosahovat vyšších potřeb (hodnota růstu a bytí, smysluplnost života), je podmínkou alespoň částečné uspokojení základních potřeb.

1.2 Periodizace věku ve stáří

Vymezení a periodizace stáří je obtížné. Tradičně se rozlišuje věk kalendářní, biologický a sociální.

Kalendářní věk

Kalendářní věk je snadno definovatelný, protože je jednoznačně vymezen dosažením určitého konkrétního věku. Tato hranice se neustále posouvá z důvodu lepšího zdravotního stavu stárnoucí populace a prodlužuje se očekávaná doba dožití. V dnešní době považujeme za začátek stáří věk 65 let. Kalendářní věk je pouze orientační údaj.

Podle definice WHO (Světové zdravotnické organizace) se klasifikuje vyšší věk následovně:

- 45 – 59 let – střední, nebo též zralý věk,
- 60 – 74 let – vyšší věk, nebo rané stáří,
- 75 – 89 let – stařecký věk nebo sénium, vlastní stáří,
- 90 let a výše – dlouhověkost. (Haškovcová, 2010, s. 20)

V posledních letech se osoby starší 65 let řadí do kategorie „třetího věku“, pro kterou je charakteristický aktivní život.

Dnešní senioři okolo 70 let jsou se svými fyzickými i psychickými schopnosti na tom lépe než senioři před 30 lety. Jak poukazuje Peter Gruss ve své knize Perspektivy stárnutí (2009, s. 8), současní senioři jsou s prodlužující se průměrnou délkou života stále fyzicky i psychicky zdatnější. Mají více vitality, kterou se snaží rozvíjet.

Zavázalová (2001, s. 74) považuje v dnešní době za výstižnější členění na:

- mladé seniory (young-old) 65-74 let,
- staré seniory (old-old) 75 – 84 let,
- a velmi staré seniory (very old-old) 85 let a více.

Biologický (fyziologický) věk

Vymezení biologického věku je velmi obtížné, protože proces stárnutí se opírá o sledování involučních změn, které postihují organismus daného člověka. Biologický věk ve většině případů neodpovídá věku kalendářním a může mezi nimi být rozdíl až 15 let. Změny organismu probíhají u každého člověka odlišně. Je to ovlivněno jak individuálním životním stylem, tak genetickými dispozicemi konkrétního jedince.

Haškovcová (2010, s. 25) označuje biologický věk jako skutečný nebo funkční věk. Funkční věk nemusí být v souladu se stářím kalendářním. Funkční věk odpovídá skutečnému funkčnímu stavu organismu člověka po stránce biologické, psychologické a sociální (Pacovský, 1990, s. 16).

Při posuzování biologického věku se většinou hodnotí výkonnost (funkční stav) konkrétního jedince jak po stránce fyzické, tak i duševní. “Jde o souhrn nevratných biologických změn jako je pokles výkonnosti, změna postavy, chůze, pokožky, vlasů, chrupu, chování atd..“ Velmi důležitým faktorem biologického stáří je psychický aspekt čili subjektivní vnímání věku seniora, které souvisí s vnímáním dostatku nebo úbytku sil. (Čevela, Kalvach, Čeledová 2012, s. 25)

Sociální věk

Za sociální věk je většinou považován věk mezi šedesáti a šedesáti pěti lety, kdy dochází k viditelným psychologickým a fyzickým změnám. To odpovídá v podstatě věku skutečného odchodu do penze. S tímto věkem je také spojeno označení důchodce. Se sociálním stářím souvisí proměna životního způsobu, životních potřeb, rolí a také společenského pohledu ostatních na člověka. (Stuart-Hamilton, 1998, s. 20)

Čevela, Kalvach a Čeledová (2012, s. 26) sociální stáří spojují se souhrnem sociálních změn, znevýhodnění a typických životních událostí v seniorském věku. Patří mezi ně snížení životní úrovně, nezaměstnanost, odchod dětí z rodiny, ovdovění a ztráta perspektivy.

Sociální periodizace člení lidský život na:

- první věk (předproduktivní, období dětství a mládí, učení, profesní příprava, získávání sociálních zkušeností),
- druhý věk (produktivní, období dospělosti, produktivita biologická i ekonomicko-sociální),
- třetí věk (postproduktivní, stáří). (Kalvach, 2004, s. 173)

Někteří autoři (Gruss, 2009, s. 12) hovoří také o čtvrtém věku tzv. kmetství, který je charakterizován ztrátou kontroly nad svým životem a závislosti na druhých.

Od této periodizace se v současné době pomalu ustupuje. Označení postproduktivní vzbuzovalo představu někoho neužitečného a závislého. V souvislosti s dnešními seniory

se hovoří více o celoživotním vzdělávání a potřebě dalšího zapojení do společenského života.

Vymezení sociálního stáří není závislé na biologických nebo psychologických kritériích, ale souvisí s dosažením důchodového věku. Na vhodnou dobu odchodu do důchodu se názory různí a vedou se o ní mnohé diskuse. Hranice odchodu do důchodu je údaj, který je vymezen zákonem a neustále se mění.

V současné době pro rok 2013 je tato vymezena zákonem č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění ve znění pozdějších předpisů část 4 § 28 a § 32. Právo na starobní důchod má osoba, která dosáhla důchodového věku, platila zákonem předepsané důchodové pojištění a případně splňuje další podmínky tohoto zákona. V roce 2013 důchodový věk činí: „a) u mužů 60 let, b) u žen 1. 53 let, pokud vychovaly alespoň pět dětí, 2. 54 let, pokud vychovaly tři nebo čtyři děti, 3. 55 let, pokud vychovaly dvě děti, 4. 56 let, pokud vychovaly jedno dítě, nebo 5. 57 let, jde-li o pojištěnce narozené před rokem 1936.“ U pojištěnců narozených po roce 1936 se důchodový věk mění dle roku jejich narození a dalších podmínek stanovených v zákoně o důchodovém pojištění. (ČESKO, 1995, s. 1994 – 1995)

Jsou snahy, aby se věk odchodu do důchodu vyznačil stejně jak pro muže, tak pro ženy. S nástupem dlouhodobé společnosti bude třeba přehodnotit vymezení a klasifikaci stáří a zejména přístup k lidem v seniorském věku a jejich společenskému potenciálu.

1.3 Charakteristika změn ve stáří

„Obtíže stáří mnohem méně souvisejí s nedostatky a vadami starých lidí než s tím, jakým způsobem je my vnímáme a jak se na ně díváme.“ (Clément Pichaud)

Tělesné změny

Stárnutí přináší zhoršení tělesného i psychického stavu jedince. Tyto změny závisí na genetických dispozicích a jsou též ovlivněny různými vnějšími faktory.

V tomto období logicky dochází k postupnému zhoršování všech tělesných funkcí. Mezi nejvýraznější tělesné změny ve stáří patří snižování tělesné výšky. Naopak tělesná hmotnost se zvyšuje, protože přibývá podkožní tuk a vazivo, ubývá aktivní tělesná hmota,

svaly. Rovněž také klesá hmotnost kostí i vnitřních orgánů. Poměr svalové hmoty a tuku v těle je do značné míry ovlivněn životním způsobem – příjmem potravy, energetickým výdejem i silným tréninkem. Chůze se zpomaluje, krok se zkracuje a postava se začíná ohýbat. (Kalvach, 2004, s. 179-182)

S procesem stárnutí přicházejí změny pohybového aparátu a úbytek svalové hmoty. Dochází k poruchám chůze, postoje a rovnováhy. Ve stáří chřadne kostra, která činí jen 10% celkové váhy člověka, což vede k většímu počtu zlomenin a k osteoporóze. Senioři mívají problémy s udržováním tělesné teploty, s termoregulací. Zpomaluje se trávicí systém. Ve stáří se mění také výraz obličeje. Objevují se stařecké hnědé skvrny na kůži, kožní vrásky, šediví vlasy a stálý chrup je nahrazen zubní protézou. S vyšším věkem ubývá čich a chuť. (Holmerová, Jurášková, Zikmundová, 2007, s. 71- 76)

Velký význam mají změny ve smyslovém vnímání.

S přibývajícím věkem se zhoršuje zrak. Ochabuje zraková ostrost a dochází ke změnám ve vnímání barev a kontrastů. Zhoršení zrakového a sluchového vnímání značně snižuje sociální kontakty, což může být doprovázeno podezíravostí, hněvivostí a nejistotou. (Gruss, 2009, s. 144-145)

Ztráta sluchu, i když malá je ve vyšším věku nevyhnutelná. Kvůli odumírání vláskových buněk začínáme mít problémy s vnímáním nižších tónů, s porozuměním mluvenému slovu zejména ve spojení s hlučným prostředím, novým předmětem hovoru, rychlostí a konverzací s větším počtem osob. (Harrar, 2009, s. 23)

Nové výzkumy stárnutí potvrzují, že existuje souvislost mezi tělesným tréninkem a duševní aktivitou. Je prokázáno, že pokud se budeme ve stáří aktivně věnovat tělesné činnosti, zvyšujeme naši myšlenkovou výkonnost tedy duševní kapacitu. Ve vyšším věku totiž běžné tělesné aktivity (udržení rovnováhy, otevření lahve apod.) vyžadují stále větší účast mozku. Čím více duševní aktivity spotřebuje koordinace těla, tím méně jí zbývá pro naši duševní kapacitu. (Gruss, 2009, s. 16)

Psychické změny

Na psychické změny ve stáří mají vliv biologické a sociokulturní vlivy. Každý člověk na tyto změny reaguje individuálně, různými způsoby a různou dynamikou.

V tomto období dochází ke změnám poznávacích procesů. Poznávací procesy (paměť, pozornost, myšlení, vnímání) nám pomáhají poznávat a orientovat se ve světě kolem nás. Snížené vnímání může způsobit úzkost a pocit nejistoty. Ve stáří je rozvinuta dlouhodobá paměť, proto si senioři lépe vybavují vzpomínky z dávné doby svého dětství a mládí. Tyto vzpomínky bývají většinou zkrácené obsahově i emočně. (Klevetová, Dlabalová, 2008, s. 23)

Intelligence měřená běžnými testy inteligence ve vyšším věku zřetelně klesá, ale při pravidelném tréninku myšlení a řešení nových problémů lze u seniorů dosáhnout stejně dobrých výsledků jako u mladých lidí. Mění se citové prožívání. Senioři jsou přecitlivější, více se zaměřují na sebe a vlastní problémy a stávají se lhostejnější k okolnímu světu. Již se tak snadno nenadchnou pro něco nového. Velmi záleží na hodnotové orientaci toho daného jedince. „Pro mnohé je delší život příležitostí k tomu, aby přehodnotili svůj dosavadní život a dosáhli nového porozumění smyslu svých činů. Taková moudrost je ovšem založena na celkové integritě osobnosti každého člověka, a není tedy zdaleka dosahována u všech lidí vysokého věku.“ (Langmeier, Křejičřová, 2006, s. 207)

S přibývajícím věkem se snižuje rychlost vnímání a myšlení. Zpomalení má za následek až dvojnásobné prodloužení časového limitu ke splnění určitého úkolu oproti mladším lidem. Naproti tomu schopnosti založené na životní zkušenosti se stabilizují. Ve stáří se mění hodnoty týkající se duchovní oblasti, mění se rysy osobnosti a snižují se adaptační schopnosti. Zhoršuje se paměť zejména v oblasti zpracovávání nových informací a schopnosti učení se. Také je patrný pokles emocionální aktivity a úbytek bezprostřednosti. (Haškovcová, 2010, s. 146)

Proces stárnutí má za následek různé strukturální i funkční změny mozku, které se projeví i v psychické oblasti. Typickým projevem stárnutí jsou atrofie, tj. úbytek mozkové tkáně, k němuž dochází především díky zmenšování neuronů. Důsledkem atrofickým změn dochází k poklesu hmotnosti mozku. Úbytek mozkové kůry je úměrný narušení funkcí, které příslušné oblasti řídí. (Vágnerová, 2007, s. 316)

Na druhou stranu Orel (2007, str. 18) připomíná, že „zralé lidské neurony ztrácí schopnost množení. Jejich počet s věkem z pravidla klesá. Nicméně kmenové buňky přítomné v naší kmenové tkáni jsou i v dospělosti schopné dělit se a diferencovat ve zralé neurony. (Nové nervové buňky tak mohou vznikat i v mozku dospělého člověka.)“

Orel tímto vyvrací zaběhnutý názor, že se s věkem zastavuje tvorba nových mozkových buněk. Podle nových výzkumů je mozek schopen se obnovovat pomocí buněk kmenových.

Harrar (2009, s. 17) upozorňuje na výsledky mnoha studií, že mozek vytváří během život stále nové nervové spoje (synapse) ale jen za předpokladu, že mu dodáváme stále nové a nové podněty.

Proto je nutné nenechat i ve vyšším věku mozek zahálet, poskytovat mu stále nové informace a tím snižovat riziko výskytu Alzheimerovy choroby.

Sociální změny

Ve stáří dochází k výrazným změnám sociálního prostředí i způsobu života. Sociální věk pro většinu společnosti znamená změnu sociálního statusu a omezená privilegia. Starým lidem jsou přičítány negativní osobnostní vlastnosti a nízké kompetence. Dnešní společností jsou chápáni spíše jako skupina, která mnoho vyžaduje a nic nepřináší.

Sociální stárnutí je provázeno zhoršenými adaptačními procesy. Stáří je obdobím největších životních krizí. Mění se perspektiva, hodnotový systém a ztrácí se sociální pozice. Odchodem dětí je člověk nucen přeorientovat svoji pozornost na jiné činnosti (vzdělávání, kultura, sport, zájmy). Pro seniory se stává nejdůležitější hodnotou zdraví a rodina. (Vágnerová, 2000, s. 463)

Mezi nejvýznamnější změny v sociální oblasti patří zejména odchod do penze a odchod dětí z rodiny. Změnou bydlení, ekonomického zajištění, dosavadního životního stylu a ztráty blízkých osob se sociální kruh zužuje a uzavírá. Ztrátou těchto záchytných bodů se člověk stává nejistým ve společnosti. Sociální izolace a osamělost ještě více prohloubí snižující se soběstačnost. Podle statistik tvořivá činnost člověka s přibývajícím věkem klesá, ale na druhou stranu výkony slavných umělců dokazují, že člověk může být tvořivý i ve vyšším věku, záleží jen na vytrvalosti a vnitřní motivaci. (Langmeier, 1998, s. 188-192)

Tyto statistiky podporuje i svým tvrzením doktor Gen Cohen z Centra pro stárnutí, zdraví a humanitní vědy na univerzitě George Washingtona v USA, který na základě svých mnoha výzkumů tvrdí, že tvůrčí činnost je pro seniory velmi přínosná. Na základě mnoha svých výzkumů zjistil, že starší lidé, kteří se zapojovali do různých tvůrčích aktivit, mají

pozitivnější pohled na život, užívají méně léků a těší se lepšímu zdraví. (CENTER ON AGING AND HEALTH. [online])

Sociální stáří úzce souvisí se sociálními rolemi, které se k tomuto období váží. Sociální role je souhrn postojů, smýšlení a způsobů chování, které má mít jedinec ve své pozici a které jsou od něj společností očekávány. S každou rolí se může jedinec buď ztotožnit tzn. identifikovat, anebo vůči ní zaujmout odstup, případně zcela roli odmítnou. (Urban, s. 123)

Změny rolí symbolizují ztrátu sociální prestiže a zvyšující se ekonomickou závislost člověka na společnosti na dávkách starobního důchodu. Starší člověk ztrácí svou profesní roli a stává se anonymním důchodcem. Tyto změny rolí mohou být podmíněny sociálně i biologicky. (Vágnerová, 2007, s. 354)

Odchod do důchodu poskytuje mnoho volného času. Důležitá je také příprava a plánování na důchod, „lidé, kteří se na důchod připravovali nejméně dva roky předem, zvládli přechod do nové životní fáze lépe.“ (Vágnerová, 2007, s. 361)

Adaptace na důchod trvá určitou dobu a probíhá v několika fázích:

- příprava na důchod – bezprostřední reakce na změnu, pocity vykořenění a ztráta jistot,
- rozčarování a postupné přizpůsobování se nové životní situaci,
- adaptace na životní styl důchodce. (Čípová, 2011, s. 130)

2 VĚDY A VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ

Osobami v seniorském věku, specifickými potřebami a metodami jejich vzdělávání se zabývají následující obory.

2.1 Andragogika

Starší lidé byli v minulosti spojováni s pasivitou a nemocemi. Nebylo běžné, aby se senior aktivně zapojoval do společenského života a vzdělával se. Teprve později vznikla vlivem historických a společenských změn snaha odlišit výchovu a vzdělávání dětí, což je řízená a záměrná činnost, od vzdělávání v dospělém věku, které je do určité míry dobrovolné. Začátkem 19. století začal německý vysokoškolský učitel Alexander Knapp používat pojem andragogika. „Andragogika je vědní a studijní obor zaměřený na veškeré aspekty vzdělávání a učení se dospělých.“ (Beneš, 2008, s. 11)

Andragogika se rozvíjí jako věda, jako soustava empiricky podložených vědeckých teorií, názorů a výpovědí. V České republice se vymežila po roce 1989. Její přínos při řešení praktických otázek lze spatřovat v tom, že svou pozornost zaměřuje na cílové skupiny se specifickými vzdělávacími zájmy a potřebami. Vyhledává znevýhodněné skupiny, kterým se snaží vytvořit odpovídající vzdělávací programy. Mezi tyto skupiny například patří senioři, ženy, negramotní, Rómové, atd.

V souvislosti s těmito cílovými skupinami vytvořila andragogika dvě základní strategie. Jedná se o edukaci zaměřenou na přípravu na stárnutí a o edukaci v seniorském věku. (Čornaničová, 2007, s. 42)

Beneš (2008, s. 89) nutnost andragogiky zabývat se cílovými skupinami zdůvodňuje několika důvody:

- Vzdělávací zařízení jsou financována podle počtu účastníků, proto je třeba zajistit jejich naplněnost.
- Účast na vzdělávacích aktivitách v dospělosti a ve stáří je založena na dobrovolnosti, na přesvědčení potenciálních účastníků o zajímavosti nabízených možnostech.
- Omezení různorodosti účastníků přispívá k větší efektivitě vzdělávání.
- Cílové skupiny se rychle mění v důsledku rychlých společenských a ekonomických změn.

V poslední době se v andragogice upouští od používání pojmu vzdělávání a spíše se hovoří o učení se dospělých. Důvodem je, že dospělý člověk se může a do určité míry je nucen se učit celý život. Také mnoho výzkumů dokládá, že většinu kompetencí získává člověk mimo institucionalizované formy učení. (Průcha, 2009, s. 691)

2.2 Gerontopedagogika (geragogika)

Pedagogický slovník definuje gerontopedagogiku jako jeden z oborů pedagogiky, který se zabývá učením a vzděláváním seniorů, usiluje o zpřístupnění možnosti vzdělávání všem členům společnosti bez ohledu na věk. (Průcha, Walterová, Mareš, 2009, s. 84)

Gerontopedagogika je součástí andragogiky jako věda o výchově a vzdělávání seniorů ve stáří a ke stáří. Mezi její hlavní cíle patří prevence zastarávání znalostí, příprava na stáří, orientace v neustále se měnícím světě, posilování sociálních kontaktů, stimulování kognitivních schopností a trénování paměti. (Klevetová, Dlabalová, 2008, s. 52)

Napomáhá připravenosti starších lidí na odchod do důchodu. Motivuje je k aktivitě, přispívá k rozvoji jejich zájmů a potřeb.

V souvislosti se stářím a jeho zkoumáním vznikly i následující disciplíny:

Gerontopsychologie - věda o duševních projevech starého člověka, zkoumání psychologických aspektů procesu stárnutí. (Čevela, Kalvach, Čeledová, 2012, s. 55)

Gerontologie – věda zabývající se zákonitostmi, příčinami a projevy stárnutí, problematikou života ve stáří. Pojem gerontologie je odvozen od řeckého slova „geron, gerontos“ tj. starý člověk a pojmu logos, tj. nauka. Obecně lze říci, že se jedná o nauku o stárnutí a stáří. Můžeme ji rozdělit do tří proudů:

- gerontologie experimentální – zabývá se otázkami, proč a jak živé organismy stárnou, zkoumá psychické změny a schopnosti v průběhu stárnutí a stáří;
- gerontologie sociální – zabývá se vztahem mezi seniory a společností, životem ve stáří, stárnutím společnosti. Jde o širokou problematiku zahrnující demografii, ekonomii, psychologii, sociologii, etiku, pedagogiku a další;
- gerontologie klinická (geriatrie) – zabývá se zdravotním stavem a chorobami ve stáří, aspekty jejich výskytu, prevence, léčení a rehabilitace. (Haškovcová, 2010, s. 202)

2.3 Sociální pedagogika

Další z disciplín, která se zabývá edukací seniorů, je sociální pedagogika.

Sociální pedagogiku lze podle Krause, Poláčkové et al. (2001, s. 12) charakterizovat v širším pojetí jako obor zabývající se činnostmi, jimiž předcházíme nebo minimalizujeme problémy jedinců nebo skupin. Tyto problémy vznikají v důsledku rozporu mezi potřebami jedince a společnosti. Cílem je utváření optimálního životního způsobu.

Má vztah k řadě oborů jako je sociologii, psychologii, k některým medicínským oborům, jako je psychiatrie, geriatric, sociální lékařství. Vychází také z filosofie, ekonomie, právních disciplín, politologie, teologie a jiných společenských disciplín. Nejbližší k sociální pedagogice má sociální práce, která je zaměřena na předcházení problémů jedinců či skupin vznikajících z konfliktu potřeb jedince a společenských institucí. Jedním z přístupů v pojetí sociální pedagogiky, o kterém hovoří Bakošová (2011, s. 24), je sociální pedagogika jako životní pomoc, jejímž cílem je poskytovat pomoc nejen dětem a mládeži, ale také dospělým v různých typech prostředí. Tato pomoc je zaměřena na hledání optimálních forem pomoci a na kompenzaci nedostatků. Prostřednictvím výchovného působení směřuje k integraci a stabilizaci člověka ve společnosti.

Sociální pedagogika se zaměřuje na dvě základní oblasti intervence (Průcha, Walterová, Mareš, 2009, s. 735):

Profylaxe (prevence) – zaměřuje se na prostředí, které má velmi důležitý vliv na rozvoj osobnosti. Napomáhá minimalizovat ohrožující rizika, přispívá k utváření pozitivního životního způsobu a vyhledává ohrožené osoby.

Kompenzace (profylaxe) – je výchovné působení na oblast potřeb a jejich uspokojování s cílem vyrovnávat negativní vliv prostředí.

Obecně lze konstatovat, že sociální pedagogika se dotýká všech věkových kategorií. Začíná působit všude tam, kde se objeví problémy, snaží se o zlepšení kvality života, podporuje lidskost, vytváří společenství. Je také otevřenou disciplínou, která musí v důsledku společenských změn čelit stále jiným problémům a životním situacím.

3 SENIOŘI VE VZDĚLÁVACÍM PROCESU

Obecně lze vzdělávání charakterizovat jako proces „ jímž se realizují stavy jedince a společnosti ve smyslu pojetí. Tento proces vytváří určité vzdělávací výsledky a vzdělávací efekty.“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2009, s. 301)

V současné době už není vzdělávání chápáno jenom jako příprava na povolání. Je na něj pohlíženo jako na celoživotní proces učení. Vzdělávání je důležité, protože napomáhá člověku přizpůsobovat se neustále a rychle měnícím se podmínkám života. Již Komenský ve své „škole stáří“ upozorňoval na to, že člověk se může učit i ve vyšším věku. Jeho úkolem je učit se moudře využívat výsledky své celoživotní práce a správně prožít zbytek svého života.

Podle Rozhodnutí Rady Evropské unie č. 163/2002 z roku 2002 celoživotní učení znamená učení od předškolního až po důchodový věk a zahrnuje celé spektrum formalizovaného i neformalizovaného vzdělávání. Jedná se o veškeré vzdělávací aktivity realizované po celý život člověka ve snaze zlepšit znalosti, dovednosti a kvalifikovanost z hlediska osobního, občanského, sociálního i profesního. Důležitým principem je rovnost příležitostí a kvalita učení.

Celoživotní vzdělávání seniorů se dělí na všeobecné vzdělávání a inovaci odborných znalostí a dovedností. Všeobecné vzdělávání nemá profesní charakter. Je zaměřené na získávání nových poznatků a sociálním kontaktu se stejně motivovanými seniory. Inovace odborných znalostí a dovedností usiluje o udržení a rozvoj kvalifikace seniorů a tím přispívá k jejich aktivnímu zapojení do společnosti. (Klevetová, 2008, s. 53)

Vzdělávání v seniorském věku podle Průchy (2009, s. 486) „přispívají k pocitu důstojnosti a životního uspokojení, k integraci do společnosti i k fyzickému a duševnímu zdraví.“

Dále Průcha (2009, s. 483) uvádí, že vzdělávání seniorů „ představuje životní pomoc v tom, že jim kromě informací a vědění nabízí životní orientaci na rozvoj a osobní růst v etapě života, která byla dříve považována za deficitní.“

Různé studie dokazují, že vzdělávací aktivity v seniorském věku patří mezi jeden z nejdůležitějších faktorů udržení si kvality života. Přispívá k mobilizaci intelektuálních a kognitivních funkcí, posiluje sebedůvěru a přispívá k pocitu důstojnosti a životního uspokojení. Ukazuje seniorům novou životní perspektivu. (Průcha, 2009, s. 485-486)

U vzdělávání seniorů se klade důraz na obsah na rozdíl od profesního vzdělávání, kde je důležitý cíl. Podstatná je kvalita a množství předávaných poznatků, zatímco konkrétní změna chování a uplatnitelnost získaných vědomostí v běžném životě se již většinou nehodnotí. Správně stanovené učební cíle plní následující funkce (Šerák, 2009, s. 65):

- Motivační (podněcuje očekávání účastníků, motivuje k učení),
- Regulativní (ovlivňuje stanovení obsahu, výběr forem, metod a pomůcek),
- Kontrolní (od stanovených cílů se odvíjí celkové hodnocení).

Cílem celoživotního vzdělávání seniorů je vytvořit takové podmínky a příležitosti, aby cítili potřebu se vzdělávat a zdokonalovat se. Respektovat specifické zájmy seniorů a přizpůsobit formy vzdělávání zvláštnostem učení v tomto úseku životní dráhy. (Průcha, Walterová, Mareš, 2009, s. 33)

Vzdělávací aktivity v seniorském věku patří mezi nejdůležitější faktory udržení si kvality života, přispívá k mobilizaci kognitivních a intelektových funkcí, upevňuje fyzické i duševní zdraví, posiluje sebedůvěru a celkovou životní spokojenost. Vzdělávání v postproduktivním věku má následující funkce (Mühlpachr, 2004, s. 138):

- Preventivní
- Anticipační (připravenost na změny ve stylu života, které nástup do důchodu přináší)
- Rehabilitační (znovuobnovení a udržování fyzických i duševních sil)
- Stimulační (je nejdůležitější, protože přispívá k rozvoji zájmů, potřeb a schopností seniorů).

Jiné funkce vzdělávání v seniorském věku uvádí Čevela, Kalvach, Čeledová (2012, s. 38):

- Preventivní – informace o úspěšném stárnutí, o možnostech pozitivního ovlivnění průběhu stárnutí a stáří, podpory funkčního zdraví, prevence závažných fyzických i psychických onemocnění,
- Rehabilitační – edukační rehabilitace znalostí, dovedností a schopností,
- Volnočasovou – poskytnutí nových znalostí, rozvoj potřeb a zájmů seniorů, podpora a poskytnutí inspirace k volnočasovým aktivitám a sociálním kontaktům,

- Anticipační – poskytnutí informací o změnách. O nových jevech k pozitivní připravenosti na změny ve stylu života, zejména odchodu do důchodu.

Při metodách výuky seniorů je nutné brát v úvahu změny smyslových orgánů zejména zraku a sluchu:

- Výuka musí být prokládána častými přestávkami s ohledem na změnu křivky pozornosti.
- Předávané informace musí být pro větší přehlednost logicky setříděny v blocích či tabulkách.
- Nové informace je potřeba často opakovat pro lepší vštípení do paměti.
- Výklad má mít pomalejší tempo a přednes musí být hlasitý a srozumitelný.
- Volíme vhodný výběr audiovizuálních pomůcek. (Ort, 2004, s. 83)

Ze základních požadavků na prostorové uspořádání a organizaci edukačních aktivit vstřícných k seniorské populaci uveďme (Šerák, 2009, s. 196): dostupnost místa konání; bezbariérovost všech prostor; vhodná intenzita osvětlení; dostatečná hlasitost výkladu; přiměřená velikost; kontrast a grafika vzdělávacích a informačních materiálů; přítomnosti protiskluzových a stabilizačních prvků.

Součástí celkové sociální politiky by měla být příprava na stáří, která zahrnuje fyzické, psychologické a zdravotní aspekty jednotlivce. Usnesením č. 8, ze dne 9. ledna 2008 byl vládou České republiky přijat **Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012** s názvem „Kvalita života ve stáří“. Tento program zahrnoval tři okruhy. První byl věnovaný prevenci duševního zdraví. Druhou částí byla výchova k psychické a fyzické soběstačnosti (tělesné aktivity vhodné pro seniory, stravovací návyky atd). A poslední oblast, nejdůležitější, se zabývala potřebou vzdělávání a edukací v oblasti sociální integrace, nácvikem komunikačních a sociálních interakcí. (MPSV. [online])

Je důležité, aby se stát věnoval preseniorské edukaci zahrnující přípravu na stáří. Zároveň je však zcela nezbytné, aby byl věnován i prostor proseniorské edukaci, která prostřednictvím aktivit zacílených na mezigenerační porozumění a společenské uznání stáří vytváří pozitivní obraz o seniorech a překonává negativní stereotypy (ageismus). (Šerák, 2009, s. 191)

Ageismus jako termín se začal používat v 60. letech v USA. Je chápán jako diskriminace na základě věku a zahrnuje také negativní představy o seniorech. Vznikaly představy, že seniorská populace již nemá společnosti co přinést a představuje jen ekonomickou zátěž. (Vidovičová, 2008, s. 113)

K tomu velkou měrou přispívá i současná společnost, která upřednostňuje mládí a zdraví. Také rozpad tradičních rodinných vazeb vedl k prohlubování názorových rozdílů generací na různé aspekty života.

3.1 Motivace

Termín motivace je odvozen z latinského moveo – hýbati, pohybovati se. Motivací rozumíme psychologický proces, který uvádí do pohybu lidské chování a činnosti vůbec. Motivací můžeme nazvat hybnou pákou lidského chování, která nás podněcuje uspokojovat vlastní potřeby.

Existuje mnoho teorií motivace. Je to dáno tím, že lidé mají různé potřeby, které chtějí uspokojit, a ty se mohou v různých situacích dále měnit. Protože lidé mají rozdílné potřeby, musí být i motivace různá.

Motivací člověka se zabývalo mnoho psychologů. Mezi nejznámější definici motivace patří Maslowova hierarchie potřeb, která vychází z předpokladu existence pěti základních potřeb, které tvoří pomyslnou pyramidu podle důležitosti. Nejnáléhavější potřeby tvoří tzv. základnu a naplno ovládají vědomí a vůli člověka. Teprve až po jejich naplnění usiluje člověk o uspokojení dalších vyšších potřeb. (Plháková, 2006, s. 219)

Obrázek č. 1 Maslowova hierarchie potřeb

Pedagogický slovník (Průcha, Walterová, Mareš, 2009, s. 158) definuje motivaci jako „souhrn vnitřních a vnějších faktorů, které:

1. Spouštějí lidské jednání, aktivují ho, dodávají mu energii;
2. Zaměřují toto jednání určitým směrem (snaha něčeho dosáhnout anebo se něčemu vyhnout);
3. Udržují ho v chodu, řídí jeho průběh i způsob dosahování výsledků;
4. Navozují hodnocení vlastního jednání a prožívání, vlastních úspěchů a neúspěchů s okolím.“

Motivace se ukazuje v projevech lidí. Každý může být různě motivován, proto se projevy lidí mohou různit. Motivující může být příslušnost k určité skupině, nebo také osobní cíl, který ale musí být dosažitelný. (Eggert, 2005, s. 10-12)

Součástí motivace a zdrojem hnací síly je motiv - pohnutka.

Motiv je faktor, který vede k aktivitě. Je to psychická tendence (pohyb) – pohyb myšlenek, představ, přání – dosáhnout určité rovnováhy. Tato rovnováha může mít podobu:

- **Nedostatku (vakua)** – vychází z pocitu prázdnoty, která chce být uspokojena. Motivací člověka je potřeba pít, jíst a potřeba vzduchu.
- **Přetlaku (vybití)** – tady naopak se organismus potřebuje něčeho zbavit, aby mohlo dojít k uklidnění. Příkladem je vybití se ze vzteku, odreagovat se u dětí je potřeba vydovádět se. (Říčan, 2010, s. 96-97)

Motivy nás motivují komplexně, protože jsou vzájemně propojené a ovlivňují se.

Podle Beneše (2008, s. 84) nás ovlivňuje komplex motivů, které se neustále vyvíjí a mění. Motivy k učení se vyvíjejí již v rané socializaci a jsou výsledkem zkušeností s učením a učením samotným. Motivy mají vždy sociální zázemí, a proto se liší podle jednotlivých skupin. Existují rozdíly v motivaci podle pohlaví, věku, dosaženého vzdělání a životních okolností.

Motivace především závisí na hodnotové orientaci člověka, na vnímání smyslu jeho života a ochotě volit k jeho dosažení odpovídající nástroje. (Štílec, 2004, s. 23)

3.2 Motivace k učení

Motivací se zabývá zejména obecná psychologie, ale také pro andragogy hraje důležitou roli. Protože pokud se má člověk vzdělávat nejen v průběhu celého života, ale i v seniorském věku, potřebuje k tomu dostatek zájmu, vnitřní motivace a vnějších podnětů.

Rozlišujeme motivaci vnitřní a vnější. Vnitřní motivace vychází ze samotného jedince, který ve vzdělávací aktivitě nalézá potěšení a uspokojení. Patří sem umění učit se, zdravotní stav a úroveň vědomostí. Naproti tomu vnější motivace je „chápána jako výslednice vnějších tlaků, kdy jedinec vstupuje do vzdělávání, aniž by to bylo jeho osobní přání.“ (Rabušicová, Rabušic, 2008, s. 97-98)

Vzdělávání seniorů je závislé na vnitřních a vnějších podmínkách. Vnitřní podmínky představují motivaci, umění učit se, zdravotní stav, úroveň vědomostí. Mezi vnější podmínky řadíme dopravu, vzdálenost, poplatky za školné, rodinu, pracovní vytížení, normy a tradice. (Čornaničová, 2007, s. 77)

Motivací edukace v seniorském věku se věnovalo mnoho výzkumů. Senioři jsou nejčastěji motivováni snahou:

- rozšířit si poznatky a získat nové,
- připravit se na život ve stáří,
- porozumět sám sobě, dát svému životu řád,
- naučit se kompenzovat pokles svojí výkonnosti. (Čornaničová, 2007, s. 81)

Vzdělávání v seniorském věku je založeno na dobrovolnosti, proto zde hraje hlavní roli motivace vnitřní.

Důležitou roli v motivaci seniorů k dalšímu vzdělávání hraje dosažené vzdělání, předchozí účast na vzdělávání, účast na kulturním životě a na sociální aktivitě v rodině. Většinou je motivem touha po sociálních kontaktech, zájem o poznání, očekávání okolí a zvládnutí vlastních sil. Edukace seniorů má většinou charakter prevence, odstranění a kompenzace nedostatků s cílem zvládnutí tělesných, psychických a sociálních změn. (Beneš, 2008, s. 90)

Na základě výzkumů Rabušicové a Rabušice (2008, s. 276-277) bylo zjištěno, že vyšší dosažené vzdělání zvyšuje zájem o další vzdělávání, i když neochota k dalšímu vzdělávání

s vyšším věkem stoupá. Odhalili u seniorů propojení mezi dosaženým vzděláním, účastí na vzdělávacích aktivitách a plánovaným dalším vzděláváním.

Pokud tedy budou seniorům nabídnuty vhodné možnosti dalšího vzdělání, zajištěna finanční dostupnost, dostatečná informovanost a budou k vzdělávání vnitřně motivováni, naplní se tak předpoklady aktivního stárnutí tj. zájem o nové poznatky a adaptace na neustále se měnící podmínky života.

3.3 Formy vzdělávání seniorů

Senioři představují velmi diferencovanou sociální skupinu. Liší se dosaženou úrovní vzdělání, zdravotním stavem, životní orientací, finančními možnostmi a také sociálním zařazením v rodině. To vše klade velké nároky při hledání specifických vzdělávacích forem pro občany v postproduktivním věku.

V České republice se vzdělávání seniorů prezentuje v různých formách. Buď jako samostatné instituce nebo začleněné do běžného vzdělávacího systému. Existence různorodé nabídky vzdělávacích možností je pro edukaci v seniorském věku velmi důležitá.

Univerzita třetího věku (U3V)

Historie univerzit třetího věku v ČR spadá do roku 1986. U3V umožňuje seniorům vzdělávat se na vysokoškolské úrovni. Vzdělávání má edukačně zájmový charakter a má za cíl osobní rozvoj jedince. Není zaměřeno na přípravu na povolání ani na profesní rozvoj. Senioři mají možnost využívat zařízení univerzit, jako jsou knihovny, počítačové učebny, laboratoře apod. Témata přednáškových cyklů se aktualizují podle zájmu posluchačů a jsou dvousemestrální. Nejžádanější témata jsou zdraví, náboženství, mezilidské vztahy, právo, ekologie, filozofie. Senioři se prokazují indexem o studiu. Vyslechnuté přednášky senioři musí doplnit samostudiem, na základě kterého vypracovávají seminární práci či píší test. Ukončení studia se koná v aule dané univerzity a absolventům-seniořům v slavnostních talárech je předáno osvědčení o absolutoriu. (Čípová, 2011, s. 121-150)

Podmínkou přijetí je u většiny kurzů středoškolské vzdělání s maturitou, které v určitých případech může být prominuto. Poplatek na akademický rok či semestr se pohybuje ve výši mezi 100 Kč – 500 Kč.

„Poslání U3V je spatřováno nejen v zabezpečování práva starších na učení a vzdělávání, v realizaci jejich zájmového vzdělávání na současné vědecké úrovni, v udržování a zlepšování jejich fyzické kondice, ale také v aktivitách výzkumných.“ (Mühlpachr, 2004, s. 141)

Virtuální univerzita třetího věku (VU3V)

Jedná se o distanční formu univerzitního vzdělávání pro seniory prostřednictvím nových komunikačních technologií a internetu. Je určena seniorům, kteří se nemohou osobně zúčastnit přednášek U3V prezenční formou z důvodu vzdálenosti či zdravotního stavu. Univerzity a fakulty natáčejí audiovizuální tematické přednášky, které si v pravidelných časech frekventanti společně zhlédnou v tzv. konzultačních střediscích nebo následně doma. Součástí těchto přednášek je zadání úkolů a také možnost kontaktovat lektora. Konzultační střediska mohou zřizovat místní úřady, knihovny, školy či informační střediska. Garantem odborné úrovně kurzu jsou univerzity či fakulty, které se zapojily do aktivity VU3V.

„Hlavní didaktická přednost virtuálních kurzů oproti klasickým prezenčním přednáškám spočívá právě v možnosti opakování, což je významné zejména pro seniory.“ (E-SENIOR. [online])

Asociace univerzit třetího věku (AU3V)

Univerzity si uvědomují, že vzdělávání seniorů je prestižní záležitostí, a to i v České republice. Se vzrůstajícím počtem vzdělávacích programů na vysokých školách vznikla potřeba koordinovat jejich činnosti. Proto vznikla roku 1993 Asociace univerzit třetího věku. Jde o občanské sdružení institucí, které pořádají vzdělávací kurzy na úrovni vysokoškolského vzdělávání, určené občanům České republiky v důchodovém věku. AU3V má na starost dva hlavní úkoly: zabezpečit vzájemnou informovanost svých členů

a postarat se o mezinárodní kontakty AU3V s vedoucími evropskými organizacemi - AIUTA a EFOS. (Internetový zpravodaj. [online])

AUITA - Internation Association of the Universities of the Third Age (Mezinárodní sdružení asociací univerzit třetího věku) – toto sdružení vzniklo roku 1977, sídlí v Toulouse ve Francii. Organizace má za úkol sdružovat a koordinovat zájmy všech univerzit třetího věku. Hlavní cíle AUITA (Mühlpachr, 2001, s. 29):

- podporovat zakládání a další růst U3V po celém světě,
- navazovat a udržovat kulturní a vědecké kontakty mezi členy,
- podporovat navazování styků v oblasti regionálních zájmů,
- koordinovat činnost mezi členy, zejména vzdělávání, studium a výzkum,
- poskytovat členům informační služby,
- spolupracovat s organizacemi, jejichž činnost se týká vyššího vzdělávání a životních podmínek starší generace.

EFOS - European Federation of Olders Students at the Universities (Evropská federace studujících seniorů na univerzitách) – je mezinárodní sdružení se sídlem v Bruselu a jednatelstvím ve Vídni. Jeho hlavním úkolem je vytvoření základny pro výměnu zkušeností s organizováním aktivit v oblasti vzdělávání seniorů jako součásti celoživotního vzdělávání.

Hlavní cíle EFOSu:

- podpora studia seniorů na univerzitách a institucích vyššího vzdělávání a umožnění jim též studium společně s mladšími studenty,
- podpora projektů pro studenty ve vyšším věku po celé Evropě,
- zajištění přístupu starších osob k akademickému vzdělání včetně těch bez formální kvalifikace,
- zastupování politicko-vzdělávacích zájmů seniorů,

- podpora autonomních regionálních organizací, aby výše uvedené požadavky prosazovaly, protože získané poznatky a schopnosti seniorů jsou pro společnost prospěšné,
- spolupráce s jinými mezinárodními organizacemi, které podporují celoživotní vzdělání. (EFOS. [online])

Mezigenerační vzdělávání (MGV)

MGV se vyvíjí od konce 60. let minulého století jako reakce na zvyšující se sociálně-kulturní oddalování starší generace od generace mladší. MGV představuje nový trend vysokoškolského vzdělávání pro různé věkové skupiny (senioři, středoškolští studenti, vysokoškolští studenti). Je přínosem pro všechny zúčastněné strany i pro celou společnost. Základní myšlenkou je vytvoření studijních skupin složených z mladých i seniorských studentů, které se budou navzájem podněcovat a doplňovat a povedou k vzájemnému porozumění.

„Čerpá z obecné pedagogiky jako základu pro učení o vzdělání a vzdělávání, z psychologie i sociologie. Vychází také z andragogických poznatků, zkoumajících způsoby a možnosti, jak dopomoci dospělé populaci k aktivnímu vzdělávání a přístupu k učení. Rovněž se zabývá principy geragogiky a sociální gerontologie zabývající se výhradně seniorským věkem. Poukazuje na nebezpečné projevy segregace seniorů jako pozitivního kroku k jeho omezování.“ (Čípová, 2011, s. 142)

Žijeme v době, kdy kontakty mezi mladou generací a seniory slábnou. Generace se izolují a žijí každá ve svém světě. Proto mezigenerační vzdělávání usiluje o znovuoživení komunikace mezi generacemi, protože jsou si navzájem přínosné. Jedná se o propojení zdravého a sebevědomého mládí s rozhledem a životních zkušeností stáří.

Akademie třetího věku (A3V), Kluby třetího věku

Akademie třetího věku jsou zřizovány v regionech, kde není dostupná žádná univerzita. Jsou zaštiťovány organizacemi a institucemi, které se věnují seniorům jako Český červený kříž nebo domy kultury, kluby seniorů, knihovny či Akademie J.A. Komenského. A3V

nabízejí seniorům dvousemestrální cykly přednášek zaměřené nejčastěji na témata zdraví, kultury, cestování, náboženství apod. Jedná se vzdělávací aktivity střední náročnosti a na rozdíl od Univerzit třetího věku není účast na nich podmíněná dosažením určitého stupně vzdělání. Senioři navštěvují přednášky jedenkrát měsíčně a posléze mohou spolu s lektorem diskutovat na dané téma. Cykly nenabízí jen rozšíření si vědomostí na dané téma, ale jsou také příležitostmi společenského vyžití. (Mühlpachr, 2004, s. 139)

Nevýznamnější rozdíl mezi Akademií třetího věku a Univerzitou třetího věku je v tom, „že zatímco akademie seniorům zpřijemňuje život a kultivuje volný čas, univerzity vybízejí účastníky k vysoké aktivitě a osobní angažovanosti.“ (Haškovcová, 2010, s. 136)

Knihovny

Patří mezi tradiční a historicky nejstarší instituce zájmového vzdělávání, které se datují v ČR do roku 1775, kdy byla v Olomouci založena veřejná univerzitní knihovna. Posléze vznikají čítárny či půjčovny knih a novin. Činnost knihoven se řídí zákonem č. 257/2001, o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb, který definuje nabízené služby a také služby, které mají být poskytovány zdarma. Deklaruje také podporu celoživotního vzdělávání a uspokojování kulturních potřeb občanů. Knihovna je „zařízení, v němž jsou způsobem zaručujícím rovný přístup všem bez rozdílu poskytovány veřejné knihovnické a informační služby vymezené tímto zákonem, a které je zapsáno v evidenci knihoven.“ (Šerák, 2009, s. 99)

V posledních letech knihovny již nenabízí jen klasické výpůjčky knih, ale nabízejí kulturní a vzdělávací akce. Jsou místem setkávání generací.

Kluby aktivního stáří, kluby seniorů či kluby důchodců

Jedná o nejrozšířenější institucionalizované formy sdružování seniorů. Zřizovateli mohou být orgány místní správy, charitativní organizace, domovy důchodců či Svaz důchodců ČR. Vyznačují se méně formálními a trvalejšími vztahy členů. Nabízejí širokou paletu činností, např. přednášky, zájezdy, kulturní akce, jazykové kurzy, kurzy cvičení paměti či různé formy cvičení. Senioři se zde scházejí pravidelně a tráví zde spoustu volného času. (Průcha, 2009, s. 484)

Možnosti vzdělávání seniorů v zahraničí

Pro ilustraci, jaké jsou možnosti vzdělávání seniorů v zahraničí, je možno uvést například Velkou Británii.

Podobně jako v České republice a dalších zemích Evropské unie se zvyšuje podíl seniorů v celkovém složení populace. Pozornost se proto stále více zaměřuje na tuto cílovou skupinu i v otázce dalšího vzdělávání, které je jednou z možností zlepšení kvality života seniorů.

Stejně jako v ČR je neznámější formou vzdělávání seniorů Univerzita třetího věku (*Universities of the Third Age – U3A*). Vznik U3A není tak jako v ČR podmíněn získáním statutu na základě splnění určitých podmínek stanovených Asociací univerzit třetího věku, ale je závislý na shromáždění určitého počtu seniorů, kteří mají o studium zájem, a poté je v daném místě univerzita zřízena. U3A jsou svépomocné, samosprávné instituce celoživotního vzdělávání. Zastřešující organizací, která stanovuje cíle a dohlíží na dodržování pravidel, je *Third age Trust* (člen AUITA). Obsahem studia je to, na čem se společně zájemci o studium dohodnou a co je baví. Taktéž termín výuky nestanovuje škola, ale sami senioři. Účast na studiu je bez podmínky dosažení určitého vzdělání, neobsahuje žádné závěrečné zkoušky ani certifikát o absolutoriu. Přednášky se většinou konají ve veřejných budovách nebo v případě méně početné studijní skupiny v domě účastníka, protože tyto U3A nemají k dispozici vlastní budovy. Lektory se stávají sami účastníci vzdělávání nebo dobrovolníci o práci lektora, kteří nejsou nijak odměňováni. Nabízeny jsou taktéž jako v ČR e-learningové kurzy určené pro seniory, kteří ze zdravotních či jiných důvodů nejsou schopni účastnit se prezenční výuky. I když ve Velké Británii U3V patří k neformálním formám vzdělávání, za podpory muzeí, galerií a knihoven věnují svou pozornost také výzkumné činnosti. (U3A. [online])

Ve Velké Británii se výhradně distančním/e-learningovým formám výuky věnují *Open Universities*. Výuka probíhá prostřednictvím komunikačních technologií přímo z domova. Jedinou podmínkou účasti na studiu je přístup k internetu. E-learningové studium je založeno na „*supported open learning*“ studijním online vedením studenta lektorem. Prostřednictvím virtuálních seniorských skupin, kam se mohou účastníci přihlásit, si mohou vzájemně vyměňovat své studijní zkušenosti. I když je nabídka kurzů velmi široká (cca 500 kurzů), není přizpůsobena přímo seniorům. Existuje ale určitá forma

podpory, pro jedince se zrakovým, sluchovým či jiným znevýhodněním jsou určeny kurzy, kterých mohou senioři využít. Jejich nevýhodou může být přístup všem věkovým skupinám starším 16 let a vzhledem k specifickým potřebám seniorů je nutno pomalejší tempo výuky apod. Na druhou stranu svou otevřeností všem věkovým kategoriím přispívá k mezigeneračnímu porozumění. (THE OPEN UNIVERSITY. [online])

Vzdělávací možnosti pro seniory ve Velké Británii, díky iniciativě britské vlády, jsou přehledně zpracovány a dostupné na internetových stránkách *Hotcourses*. Senior zadáním parametrů jako je oblast zájmu, forma či lokalita vzdělávací aktivity se snadněji zorientuje v nabídce vzdělávacích aktivit. Tato možnost u nás zatím chybí. (HOTCOURSES. [online])

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 METODOLOGIE VÝZKUMU

V posledních letech se vzdělávání seniorů těší rostoucí popularitě. Dnešní lidé se dožívají vyššího věku v relativně dobrém zdravotním i duševním stavu. Aby si udrželi psychickou svěžest a zpomalili proces stárnutí, vyžaduje to od nich aktivní přístup k životu. Mezi jednu z důležitých čínorodých činností jistě patří vzdělávání, které seniorům umožňuje získávat nové vědomosti, znalosti a poznatky. Poskytuje příležitost setkávat se stejně zaměřenými a věkově blízkými lidmi. Je také určitou nutností v dnešních neustále se měnících společenských a životních podmínkách. Pro tento výzkumný projekt bylo zvoleno téma edukace seniorů.

4.1 Cíl výzkumu

Hlavním cílem výzkumu je charakteristika osobnosti vzdělávajícího se seniora a zjištění zdrojů jeho motivace k dalšímu vzdělávání.

Hlavní výzkumná otázka:

Jaká je osobnostní charakteristika seniora motivovaného k dalšímu vzdělávání?

Hlavní výzkumná otázka se člení na dílčí otázky:

Jaký je vztah mezi motivací k dalšímu vzdělávání a věkem?

Jaký je vztah mezi motivací k dalšímu vzdělávání a sociálním zázemím?

Jaký je vztah mezi zájmem seniorů o další vzdělávání a délkou užívání starobního důchodu?

Jaká je nejčastější příčina motivace seniora ke vzdělávání?

Jaký vliv má vzdělávání seniorů na kvalitu jejich života?

4.2 Druh výzkumu

Vzhledem k rozsáhlosti problematiky byla zvolena strategie smíšeného výzkumu, která odhaluje různé aspekty týkající se problematiky edukace v seniorském věku. Výzkum je rozdělen do dvou základních částí.

První z nich je kvantitativní výzkum. Výzkumnou metodou bylo zvoleno **dotazníkové šetření**. Dotazníková metoda byla zvolena záměrně pro svou výhodu rychle a ekonomicky získat informace od velkého množství respondentů. Je anonymní a získaná data se dají jednoduše zpracovat. (Chráska, 2007, s. 163)

Úkolem šetření je zjistit charakteristiku typického vzdělávajícího se seniora. Otázky v dotazníku jsou uzavřené, polouzavřené a jedna otevřená (viz. příloha PI). Dotazník je rozdělen do tří skupin. První část dotazníku zjišťuje pohlaví, demografické údaje, volnočasové aktivity a zdravotní stav respondentů. Druhá část mapuje informovanost seniorů o možnostech vzdělávání, délku trvání starobního důchodu a předcházející motivaci k dalšímu vzdělávání. Poslední část zkoumá hlavní motivy ke vzdělávání seniorů, jakou možnost vzdělávání využívají a zda chtějí pokračovat ve vzdělávání.

Sběr dat byl realizován v listopadu a prosinci 2012. Dotazníky byly distribuovány dvěma způsoby. Dotazníky ve Zlíně byly rozdány osobně po dohodě s přednášejícími vždy před konáním výuky (přednášky) všem přítomným respondentům. Dotazníky v Kroměříži byly distribuovány prostřednictvím pracovnice knihovny, které byly předem poskytnuty potřebné instrukce. Seniorům byl ústně vysvětlen cíl výzkumu a způsob vyplňování odpovědných archů. Všichni přítomní respondenti obdrželi dotazník, který následně vyplněný vhadzovali do připravené nádoby. Bylo rozdáno 217 dotazníků, vráceno bylo 202. Návratnost dotazníků byla 93%.

Druhá část je zpracována kvalitativní formou výzkumu. Jako metoda sběru dat byl zvolen **polostrukturovaný rozhovor**. Rozhovory byly pořizeny celkem se čtyřmi respondenty - seniory v Knihovně Kroměřížska, Klubu důchodců Zlín-Podhoří a Univerzitě třetího věku na UTB Zlín. Rozhovory probíhaly individuálně a trvaly v průměru dvacet minut. Respondenti odpovídali na předem připravené otevřené otázky a v průběhu rozhovoru byly kladeny doplňující otázky.

Pro výzkum byla jako vhodná zvolena tři zařízení zabývající se vzděláváním seniorů ve Zlínském kraji. Univerzita třetího věku na UTB ve Zlíně, Klub seniorů Zlín-Podhoří a Knihovna Kroměřížska v Kroměříži.

Univerzita třetího věku na UTB ve Zlíně – zahájila svoji činnost v roce 2002. V souvislosti s neustále se zvyšujícím zájmem o studium v řadách seniorů vznikají stále nové cykly přednášek. V současné době je ve Zlíně otevřeno 12 cyklů s různým zaměřením. Další programy jsou pořádány mimo sídlo univerzity a to v Kroměříži (knihovna), Uherském Hradišti (Fakulta logistiky a krizového řízení) a Vsetíně (Střední průmyslová škola strojnická).

Klub seniorů Zlín-Podhoří vznikl v roce 1994 a je 2. největším klubem ve Zlíně. Sídlí v části budovy školy na Podhoří ve Zlíně. Klub má 135 členů ve věkovém rozmezí 60 až 90 let. Členové tohoto klubu jsou velmi činní. Senioři mohou využívat kurzy německého jazyka, PC kurz + internet, receptář /vaření, zahradničení, ruční práce/, také Akademii třetího věku, která zahájila na podzim letošního roku již pátý cyklus pod názvem „Poznáváme Evropu – svět“.

Knihovna Kroměřížska - nabízí seniorů několik možností dále se vzdělávat. Již 19. rok pořádá Akademii třetího věku, která se skládá z přednáškových cyklů zaměřených na region, literaturu a zdraví. Knihovna pořádá Univerzitu třetího věku již šestým rokem. Senioři mají možnost si vybrat ze dvou cyklů. Jeden cyklus je zaměřený na politologii a druhý na fenomén Baťa. Další možností je Hudební akademie. Jedná se o cyklus 10 přednášek zaměřených na různé kategorie hudby.

4.3 Operacionalizace pojmů

Senior

Pro účel tohoto výzkumu je za seniora považována osoba po nástupu do starobního důchodu.

Vzdělání respondentů

Pro potřeby tohoto šetření se vyšším vzděláním rozumí úplné středoškolské s maturitou, vyšší odborné a vysokoškolské vzdělání. Za nižší vzdělání je považováno základní vzdělání a nižší střední vzdělání bez maturity (vyučen/a).

5 KVANTITATIVNÍ VÝZKUM

V kvantitativní části výzkumu budeme hledat odpověď na tyto dílčí otázky:

- *Jaký je vztah mezi motivací k dalšímu vzdělávání a věkem?*
- *Jaký je vztah mezi motivací k dalšímu vzdělávání a sociálním zázemím?*
- *Jaký je vztah mezi zájmem seniorů o další vzdělávání a délkou užívání starobního důchodu?*

5.1 Formulace výzkumných hypotéz

Byly stanoveny tři výzkumné hypotézy.

H_{01} : Neexistuje statisticky významná souvislost mezi motivy k účasti na vzdělávacích aktivitách a dosaženým věkem.

H_{A1} : Existuje statisticky významná souvislost mezi motivy k účasti na vzdělávacích aktivitách a dosaženým věkem.

H_{02} : Neexistuje statisticky významná souvislost mezi motivy k dalšímu vzdělávání a počtem členů domácnosti vzdělávajícího se seniora.

H_{A2} : Existuje statisticky významná souvislost mezi motivy k dalšímu vzdělávání a počtem členů domácnosti vzdělávajícího se seniora.

H_{03} : Senioři požívající starobní důchod déle než 10 let nevykazují statisticky významně vyšší účast na vzdělávacích aktivitách než senioři požívající starobní důchod kratší dobu.

H_{A3} : Senioři požívající starobní důchod déle než 10 let vykazují statisticky významně vyšší účast na vzdělávacích aktivitách než senioři požívající starobní důchod kratší dobu.

5.2 Výzkumný vzorek

Dotazníkové šetření bylo provedeno záměrným dostupným výběrem u respondentů navštěvujících zařízení zabývající se vzděláváním seniorů. Základní soubor tvoří:

- senioři z Klubu seniorů Zlín-Podhoří navštěvující Akademii třetího věku a kurzy německého jazyka (počet odpovědí 77 = 98% všech studujících)
- senioři studující Univerzitu třetího věku na UTB ve Zlíně, studenti cyklu J – Zdravá planeta a cyklus R – Region Zlín (počet odpovědí 71 = 68% všech studujících)
- senioři navštěvující Univerzitu třetího věku při UTB ve Zlíně; Akademii třetího věku a Hudební akademii v Knihovně Kroměřížska (počet odpovědí 54 = 64% všech studujících).

Výzkumného šetření se zúčastnilo celkem 202 respondentů.

5.3 Prezentace výsledků kvantitativního výzkumu

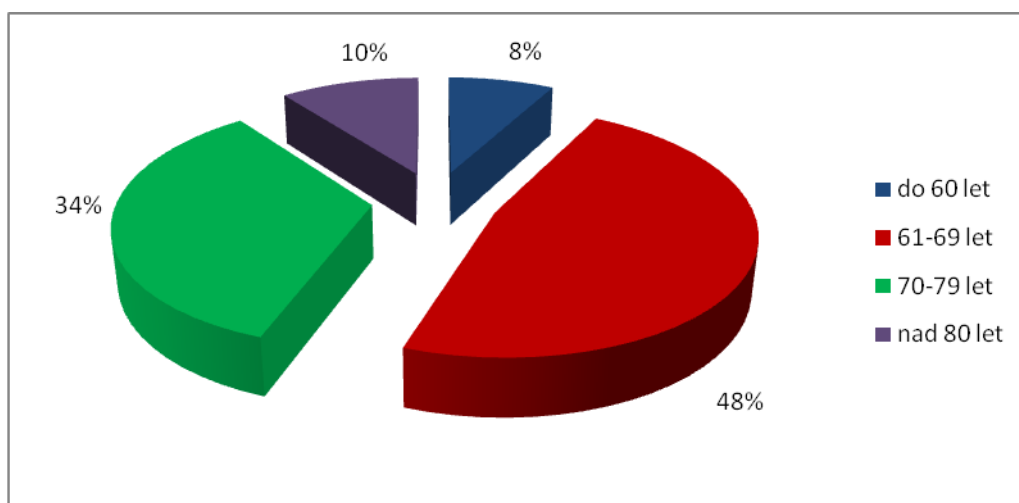
V této části jsou data získaná v rámci výzkumu seřazena do tabulek a graficky znázorněna. Součástí vyhodnocení jednotlivých položek výzkumu je stručné shrnutí výsledků.

Demografické údaje

První část dotazníkové šetření je zaměřena za zjištění základních demografických údajů.

Výzkumu se zúčastnilo celkem 202 respondentů, z toho 165 žen (82%) a 37 mužů (18%).

Největší skupinou, jak ukazuje graf, jsou senioři ve věkové kategorii 61 – 69 let a to 96 osob (48%). Senioři ve věku 70 – 79 let jsou zastoupeni 69 osobami (34%), věk nad 80 let tvoří skupinu 21 osob (10%). 16 (8%) osob se řadí k věkové skupině do 60 let.

Graf č. 1 Věková struktura respondentů

Skupinu žen ve věkové hranici do 60 let tvořilo 15 osob (9%), ve věku 61 – 69 let 80 osob (48%), v hranici 70 – 79 let bylo 57 respondentek (35%) a 13 osob ve věku nad 80 let (8%).

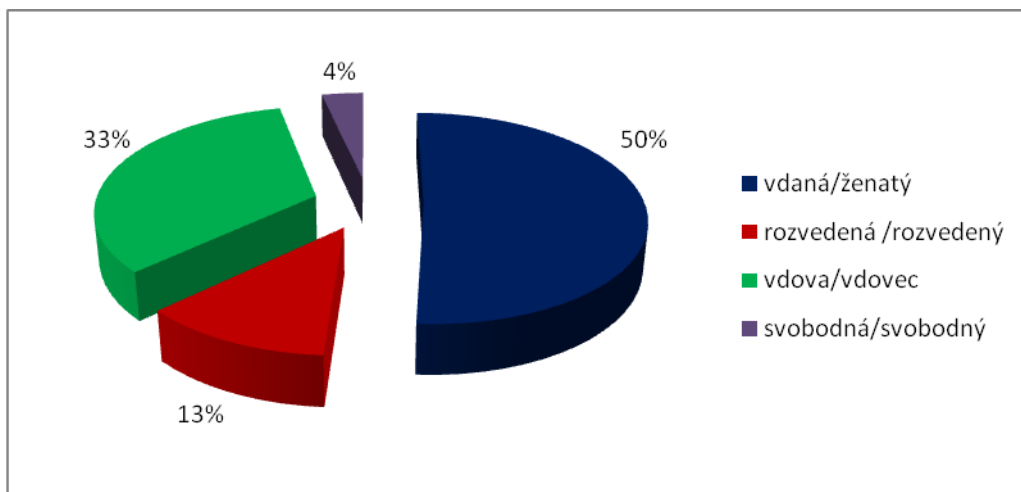
Ve skupině mužů byl ve věku do 60 let 1 respondent (3%), ve věku 61 – 69 let bylo 16 osob (43%), ve věkové hranici 70 – 79 let 12 osob (32%) a 8 respondentů bylo ve věku nad 80 let (22%).

Následující tabulka znázorňuje srovnání seniorů dle věkových kategorií a hlavního motivu k dalšímu vzdělávání.

	61 – 69 let	70 – 79 let
Vzdělávám se celý život	21	21
Společenský kontakt	10	10
Lidé kolem	7	6
Touha po nových poznacích	9	21
Na co „nezbyl čas“	5	13
Ostatní	5	9
Celkem	57	80

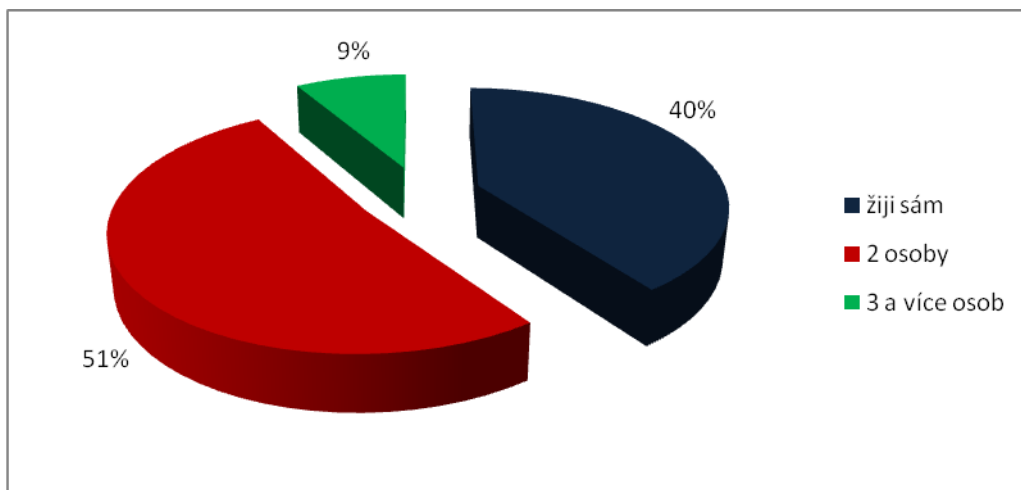
Tabulka č. 1 Srovnání respondentů dle věkové kategorie a motivu k vzdělávání

Rozdělení podle rodinného stavu ukazuje, že většina seniorů je vdaných nebo ženatých, což je 101 respondentů (50%). Druhou největší skupinu tvoří vdovci a vdovy 66 osob (33%), 12% rozvedených tvoří 26 respondentů a svobodných je pouze 7 osob (4%).

Graf č. 2 Rodinný stav respondentů

S těmito výsledky koresponduje i otázka týkající počtu osob ve společné domácnosti. Většina studujících seniorů žije ve dvoučlenné domácnosti 103 osob (51%), 19 respondentů (9%) žije ve vícečetné domácnosti. Osaměle žije 80 respondentů (40%).

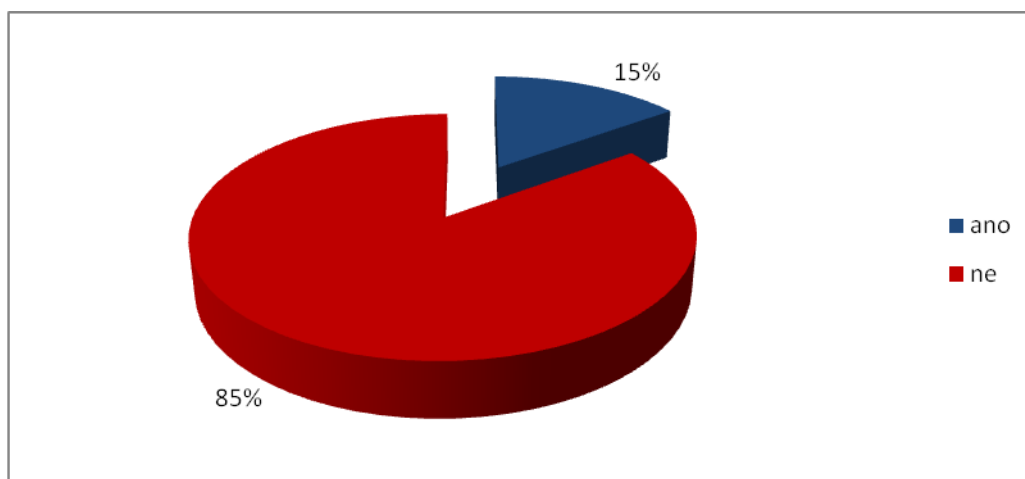
Graf č. 3 Počet osob ve společné domácnosti

Následující tabulka opět nabízí srovnání motivu k dalšímu vzdělávání ve vztahu k sociálnímu zázemí seniorů.

	1 osoba	2 nebo více osob
Vzdělávám se celý život	26	32
Společenský kontakt	8	21
Lidé kolem	10	7
Touha po nových poznacích	13	37
Na co „nezbyl čas“	9	9
Ostatní	14	12
Celkem	80	118

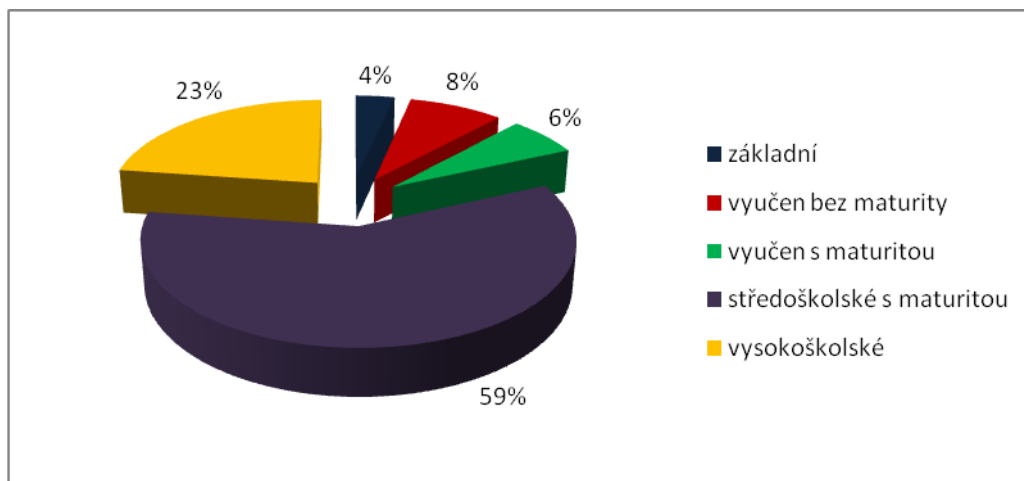
Tabulka č. 2 Srovnání motivu k dalšímu vzdělávání a sociálního zázemí

Převážná většina 185 respondentů (92%) uvedla, že již nejsou v pracovním poměru. Pracující senioři tvoří skupinu 15 osob (8%).

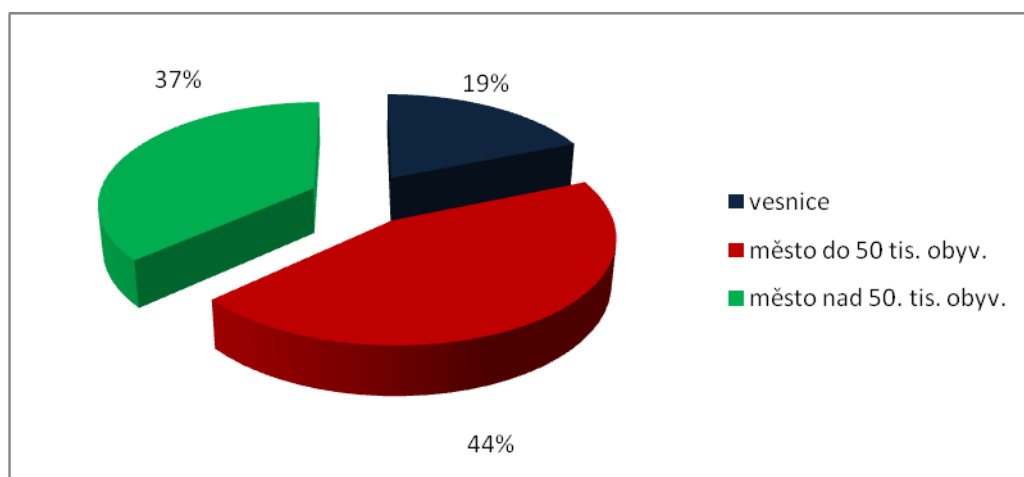
Graf č. 4 Zaměstnání

Skupina 178 respondentů (88%) jsou vysokoškolsky vzdělaní, středoškoláci a vyučení s maturitou. Osob s nižším vzděláním, tj. vyučených bez maturity je celkem 17 osob (8%) a se základním vzděláním je 7 respondentů (4%).

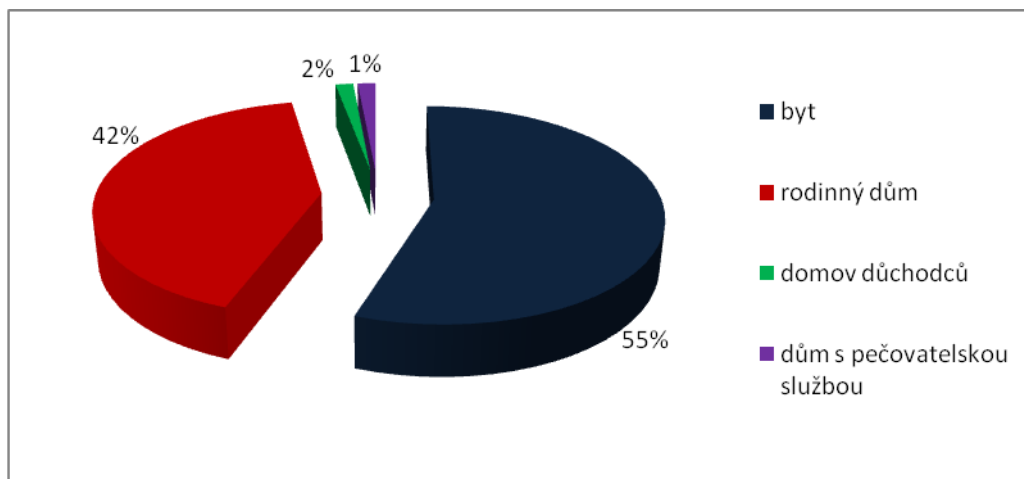
Graf č. 5 Nejvyšší dosažené vzdělání

V městě, kde je k dispozici větší nabídka možností jak se vzdělávat v seniorském věku, žije 164 respondentů (81 %). Na vesnici žije 38 studujících seniorů (19%).

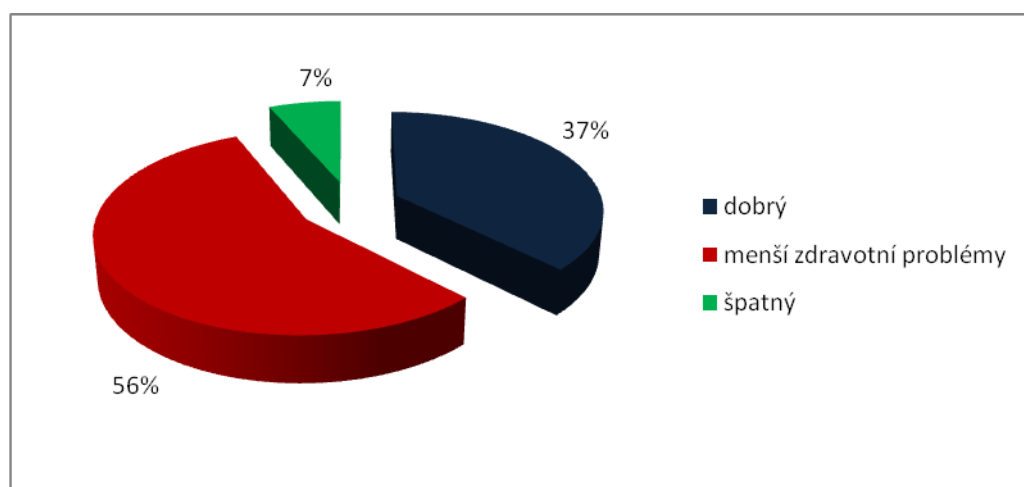
Graf č. 6 Místo bydliště

Rozdělení podle typu bydlení ukazuje, že většina respondentů 112 (55%) žije v bytě. Následuje skupina žijící v rodinném domě – 84 osob (42%). Malé zastoupení tvoří osoby žijící v domově důchodců a v domě s pečovatelskou službou – celkem 6 respondentů (3%). Tyto osoby již mají větší zdravotní obtíže či sníženou soběstačnost, a jsou proto omezeni v přístupu k vzdělávání.

Graf č. 7 Typ bydlení

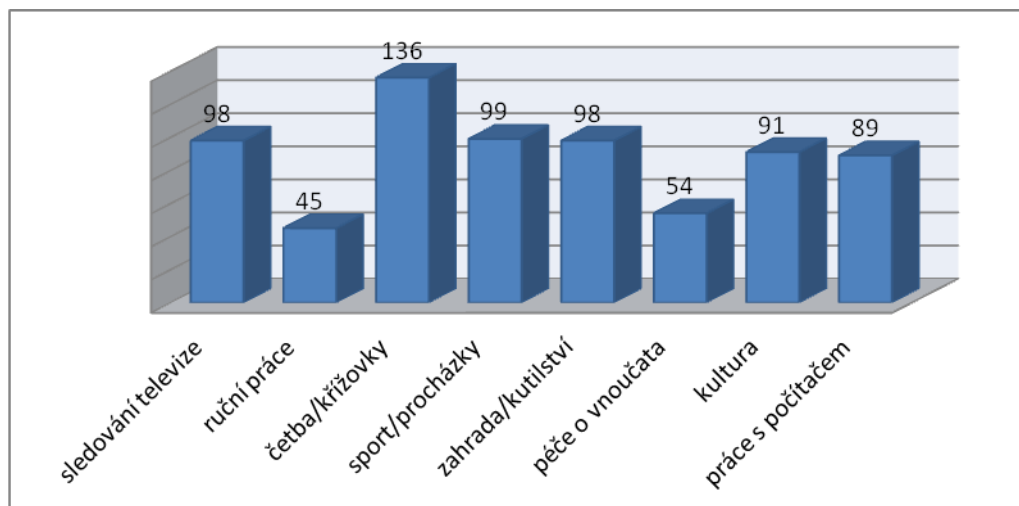
Většina respondentů 187 (93%) považuje svůj zdravotní stav jako dobrý nebo s menšími zdravotními problémy. Špatný zdravotní stav uvádí 13 osob (7%).

Graf č. 8 Zdravotní stav

Se zdravotním stavem respondentů souvisí i nejčasnější způsob trávení volného času. U této otázky měli respondenti možnost více odpovědí. Většina respondentů uváděla tři nebo čtyři způsoby trávení volného času. Mezi nejoblíbenější trávení volného času patří četba/křížovky, sport/procházky, práce na zahrádce/kutilství nebo sledování televize, následují kutura, práce na počítači, péče o vnoučata, ruční práce. Jako další možnosti trávení volného času uváděli: cestování, práce a pobyt na chalupě, návštěva kina, malba, kresba, fotografování, péče o přestárlé rodiče, péče o babičku, setkání s bývalými kolegy,

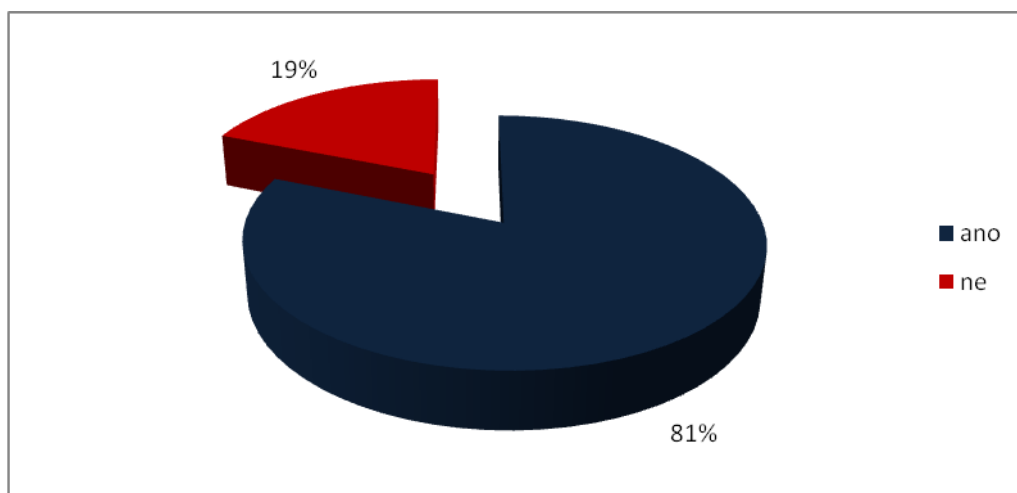
klub seniorů, sepisování Kroniky obce, posezení s přáteli, práce v domácnosti, nicnedělání a sex. Ve struktuře aktivit seniorů převažují aktivní způsoby trávení volného času.

Graf č. 9 Způsob trávení volného času

Informační údaje

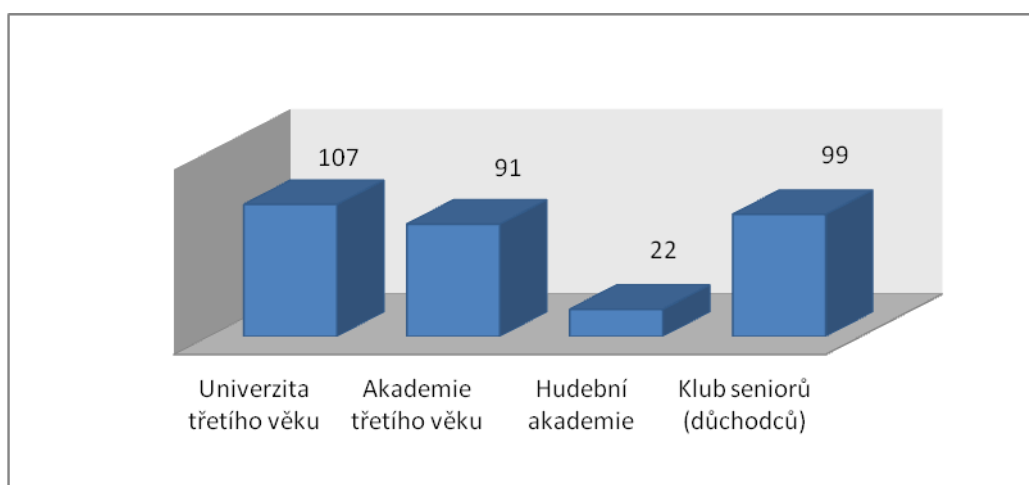
Následující otázka zjišťovala informovanost seniorů o možnostech vzdělání v místě jejich bydliště. Většina respondentů 163 (81%) odpověděla, že v místě jejich bydliště funguje nějaké vzdělávací zařízení. Ti, kteří nevěděli, nebo neprojevíli zájem o vzdělávací zařízení pro seniory v místě bydliště tvoří skupinu 38 osob (19%).

Graf č. 10 Informovanost o vzdělávacích zařízeních pro seniory v místě bydliště

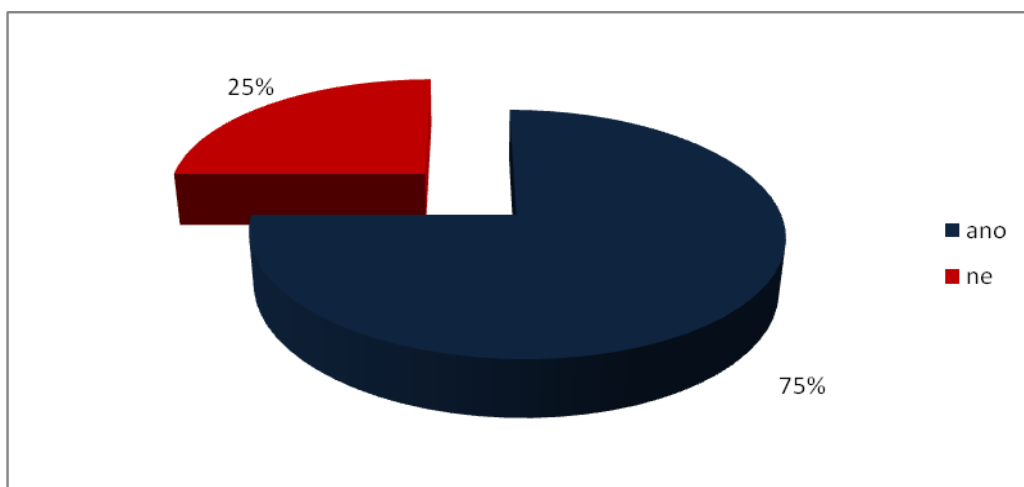
Na otázku týkající se typu vzdělávacího zařízení měli respondenti vyjmenovat všechny typy vzdělávacích zařízení v místě bydliště, o nichž ví, že je mohou využívat. Odpovídali pouze senioři, kteří jsou buď informovaní o těchto možnostech nebo žijí ve větším městě, kde je větší pravděpodobnost existence těchto zařízení.

V místě bydliště většiny frekventantů se nachází více typů vzdělávacích zařízení, které mohou využívat. Nejčastější jsou Univerzita třetího věku, Akademie třetího věku, Hudební akademie, Klub seniorů. Jako další vzdělávací zařízení uváděli knihovnu, jazykový kurz a Sokol, který však nelze považovat za vzdělávací zařízení.

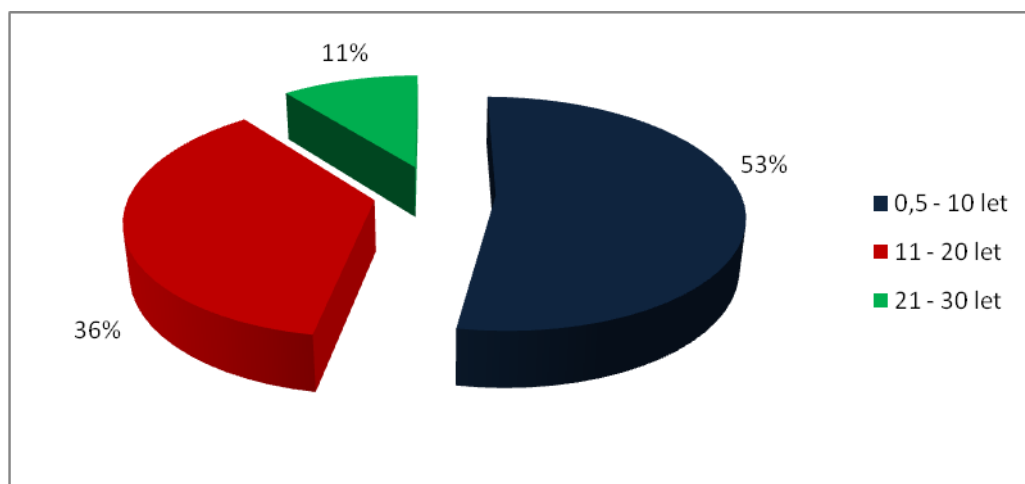
Graf č. 11 Typ vzdělávacího zařízení v místě bydliště

Z grafu je patrné, že 150 frekventantů (75%) považovalo vzdělávání v seniorském věku za samozřejmost. Pouze 50 osob (25%) o této možnosti neuvažovalo.

Graf č. 12 Úvaha o vzdělávání před nástupem do starobního

Celkový počet seniorů, kteří jsou ve starobním důchodu od 0,5 – 10 let, je 104 osob (53%). 72 osob (36%) uvedlo, že ve starobní důchodě jsou 11 – 20 let. Délka starobního důchodu 21 – 30 let je zastoupena 21 respondenty (11%). Průměrná délka starobního důchodu respondentů je 11,4 roků.

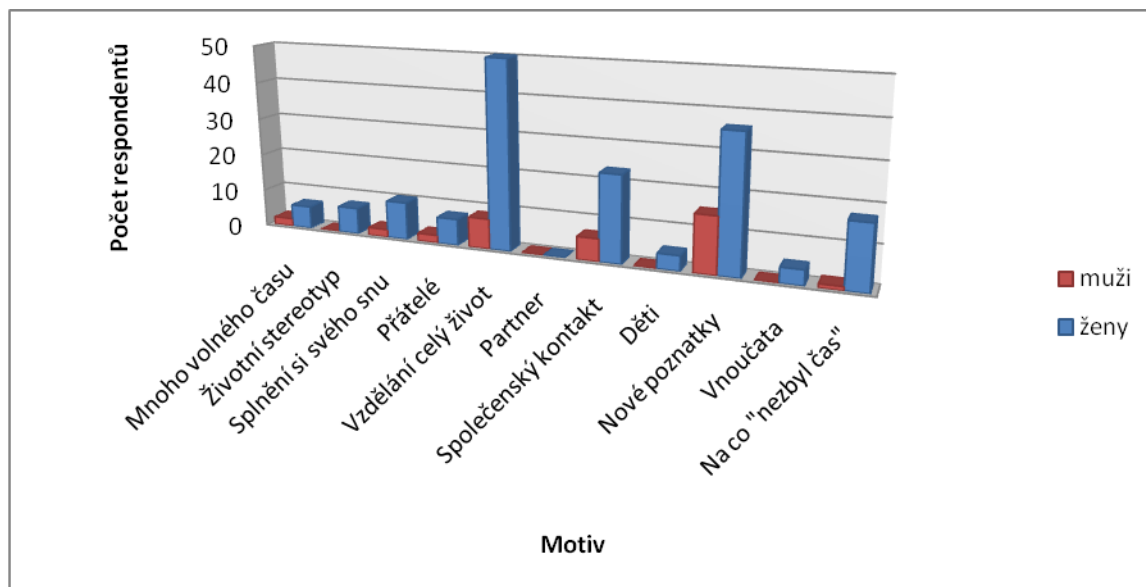
Graf č. 13 Délka trvání starobního důchodu

Zkušenost se vzděláváním

O zodpovězení otázky týkající se hlavního motivu vzdělávání respondenti sdělovali, že bylo složité vybrat jen jednu z možností. Většina respondentů se rozhodla vzdělávat z důvodů, že se vzdělávají celý život 58 osob (29%) a touží po nových poznacích 51 osob (25%). Studium jako zdroj společenských kontaktů uvádělo 29 respondentů (14%). Příležitost věnovat se tomu na co dříve „nezbyl čas“ považuje za významnou motivaci 19 osob (10%). Splnění si svého snu bylo uvedeno v 12 odpovědích (5%). Jako pouhé vyplnění volného času vnímá vzdělávání 8 respondentů (4%) a únik od životního stereotypu uvedlo 7 osob (3%). Mezi osoby, které nejčastěji motivovaly seniory k dalšímu vzdělávání, patří podle 9 respondentů přátelé (4%), děti uvedly 4 osoby (2%) a vnoučata taktéž 4 osoby (2%). Partnera jako zdroj motivace neuvedl ani jeden respondent.

Při srovnávání motivů mezi jednotlivými pohlavími jsou také rozdíly. Ženy považují vzdělávání za nedílnou součást jejich života a i nadále v něm chtějí pokračovat, a tak je to nejčastější motiv k účasti na vzdělávacích aktivitách u 30% z nich.

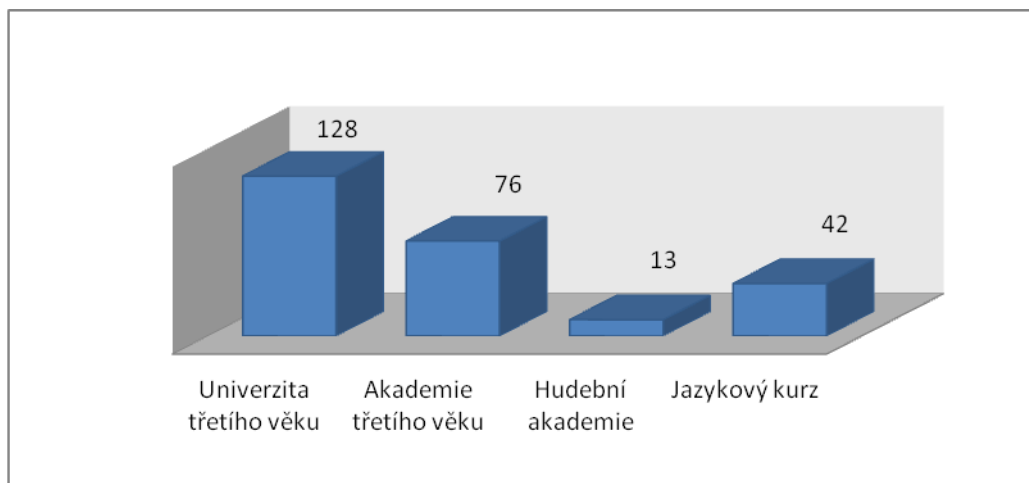
Zatímco muži od studia v seniorském věku nejčastěji očekávali získání nových poznatků a tento motiv převládá u 42% z nich.

Graf č. 14 Hlavní motiv vzdělávání u jednotlivých pohlaví

U otázky týkající se využívané formy vzdělávání mohli senioři zvolit více odpovědí. Respondenti nejčastěji uváděli, že navštěvují U3V a A3V. Toto zjištění jsme očekávali, protože jsme oslovili seniory v zařízeních umožňujících studium U3V, A3V a dalších zařízeních. Většina 147 respondentů (73%) využívá pouze jednu možnost. 45 seniorů (23%) navštěvuje současně dva vzdělávací kurzy a 6 respondentů (3%) navštěvuje tři kurzy. Jedna respondentka uvedla, že využívá současně všechny čtyři nabízené možnosti vzdělávání.

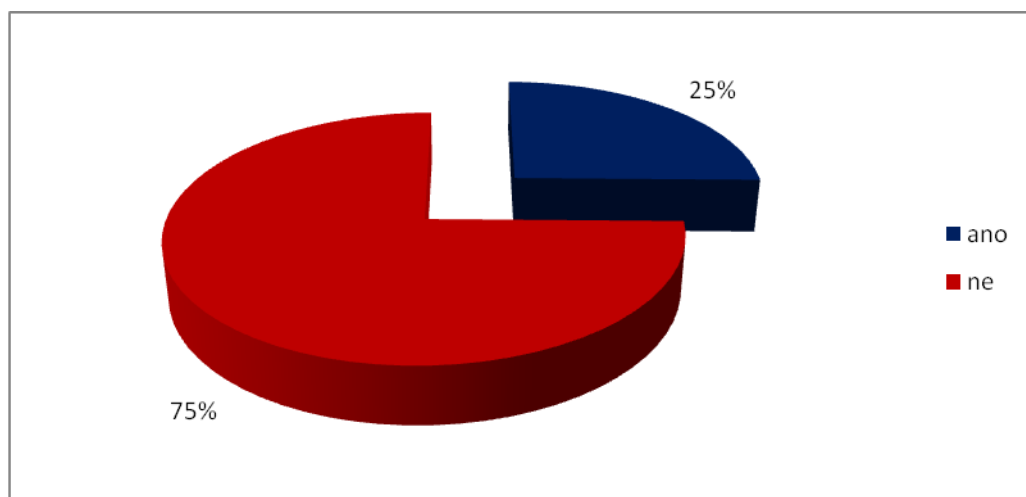
Nejčastější kombinací byla U3V společně s A3V, A3V současně s jazykovým kurzem a jazykový kurz propojený se studiem na Univerzitě třetího věku.

Graf č. 15 *Využívaná forma vzdělávání*

Více než polovina, 148 respondentů (75%), se již dříve zúčastnila nějakého vzdělávacího kurzu. Pouze 50 osob (25%) právě absolvuje svůj první vzdělávací kurz. Lze říci, že většina seniorů navštěvuje vzdělávací kurzy opakovaně.

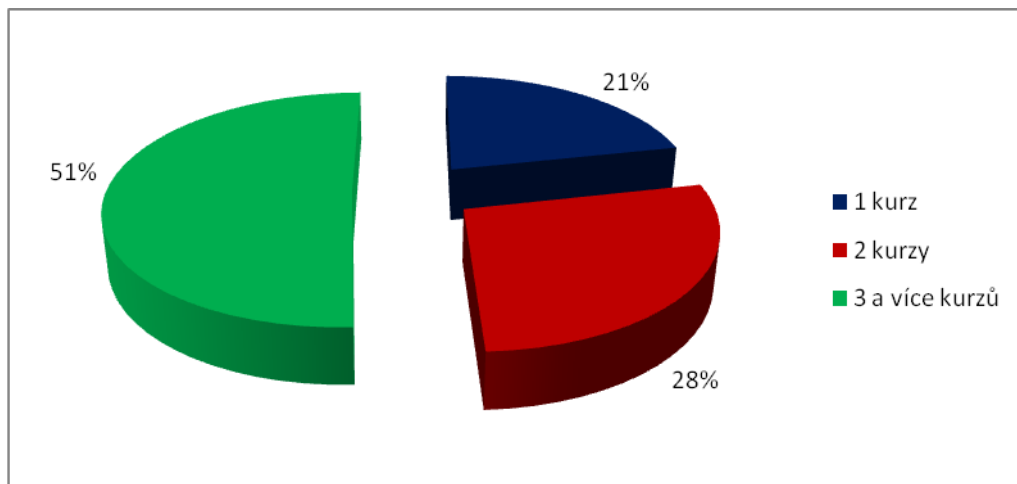
Pozitivní je zjištění, že z 50 seniorů, pro které je tento kurz prvním, chce pokračovat ve vzdělávání 40 osob.

Graf č. 16 *První účast na vzdělávání*

Na otázku kolik vzdělávacích kurzů již respondenti absolvovali, odpovídaly pouze osoby, které již absolvovaly vzdělávací kurz před tímto aktuálně probíhajícím.

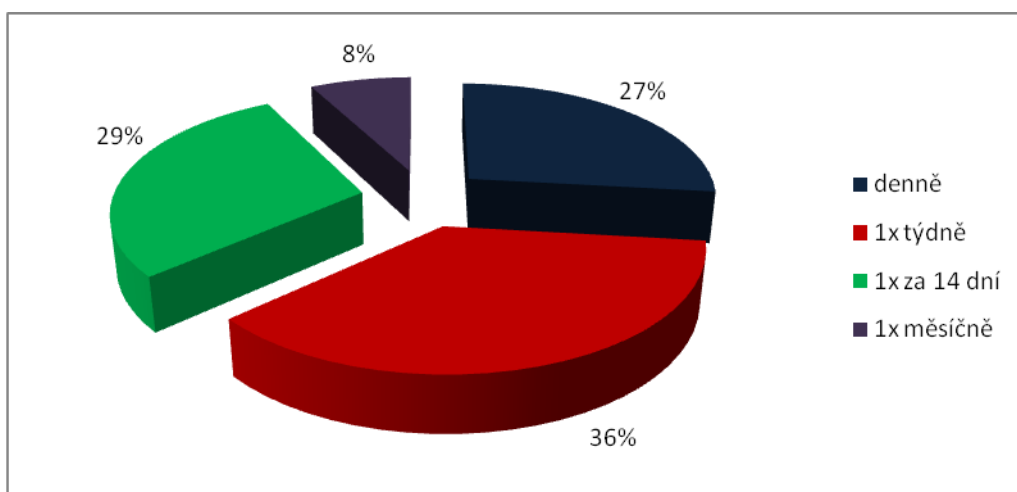
Z nich 32 respondentů (21%) absolvovalo před současně navštěvovaným kurzem 1 kurz. 3 a více kurzů již absolvovalo 75 seniorů (51%), 41 osob (28%) navštěvovalo již 2 vzdělávací kurzy.

Graf č. 17 Počet absolvovaných vzdělávacích kurzů

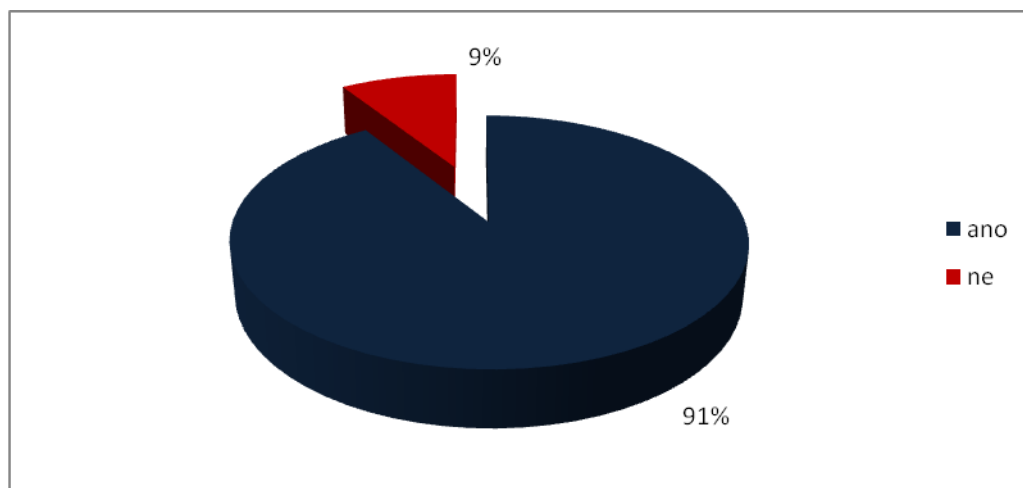
Jak ukazuje graf, nejmenší skupinu vzdělávajících se seniorů tvoří 15 osob (8%) a ti se věnují vzdělávání 1x měsíčně. Senioři vzdělávající se denně jsou zastoupeni 52 osobami (27%), 56 respondentů (29%) se věnuje vzdělávání 1x za 14 dní. 71 osob (36%) se vzdělává 1x týdně.

Senioři se věnují vzdělávání několikrát týdně, aby se udržovali v duševní kondici

Graf č. 18 Kolik času věnujete vzdělávání

Respondentů, kteří hodlají v nějaké formě vzdělávání pokračovat je 184 (91%). Pouze 18 osob (9%) vyloučilo možnost dalšího vzdělávání.

Graf č. 19 Zájem o pokračování v dalším vzdělávání

Shrnutí výsledků kvalitativního výzkumu

Výzkumu se zúčastnilo celkem 202 seniorů, kteří jsou současnými frekventanty určité formy organizovaného vzdělávání z nabídky Univerzity třetího věku na UTB ve Zlíně, Klubu seniorů Zlín - Podhoří a Knihovny Kroměřížska. Z toho bylo 165 žen (82%) a 37 mužů (18%).

Demografické údaje

Největší skupinu respondentů tvoří 165 žen (82%) a pouze 37 mužů (18%). Nejčastěji spadají do věkové skupiny 61 – 69 let a to 96 osob (48%), 69 respondentů (34%) je ve věku 70 – 79 let. Frekventantů do 60 let je 16 osob (8%) a 21 osob se řadí k věkové skupině nad 80 let (10%). (Graf č. 1)

U vztahu dosaženého věku a motivu k účasti na vzdělávacích aktivitách byla zjišťována statistická významnost při použití testu nezávislosti chí-kvadrát pro kontingentní tabulku. Při zvolení hladiny významnosti α 0,05 je hodnota testového kritéria $\chi^2_{0,05}(5) = 11,070$. Srovnáním s vypočítanou hodnotou $\chi^2 = 5,879$ je patrné, že významná souvislost nebyla prokázána. Přijímáme tedy nulovou hypotézu H_{01} : *Neexistuje statisticky významná souvislost mezi motivy k účasti na vzdělávacích aktivitách a dosaženým věkem.*

Testovány byly dvě věkové skupiny, do kterých spadá převážná většina respondentů. U motivů k dalšímu vzdělávání byly kategorie, které byly zastoupeny zanedbatelným počtem respondentů sloučeny do kategorie „Ostatní“. Všechny osoby jmenované jako zdroj motivace byly taktéž sloučeny do jedné kategorie označené „Lidé kolem“.

Svobodní senioři jsou zastoupeni 7 osobami (4%) a rozvedení 26 osobami (12%). Vdovci tvoří druhou nejpočetnější skupinu 66 respondentů (33%) a většina seniorů je vdaných či ženatých, což je 101 osob (50%). (Graf č. 2)

Předchozí potvrzuje také zjištění týkající se počtu osob ve společné domácnosti. 103 seniorů (51%) sdílí domácnost s partnerem, 19 osob (9%) žije ve vícečetné domácnosti a osaměle žije 80 respondentů (40%). (Graf č. 3)

Tato zjištění jsou zajímavá, protože jsme se domnívali, že většina vzdělávajících se seniorů budou osaměle žijící osoby, které budou studium využívat jako možnost společenského

kontaktu. Lze tedy usuzovat, že senioři - studenti žijící ve dvou a více čtených domácnostech mají větší podporu svých nejbližších, a tedy i větší chuť do života. Jsou více motivováni k aktivnímu způsobu života.

Pomocí testu nezávislosti chí-kvadrát pro kontingenční tabulku byla zjišťována souvislost mezi sociálním zázemím seniorů a jejich hlavním motivem ke vzdělávání. Byla spočítána hodnota $\chi^2 = 11,792973$, která byla porovnána s kritickou hodnotou $\chi^2_{(0,05)}(5) = 11,070$. Vypočítaná hodnota je vyšší než kritická hodnota, a proto je možné odmítnout nulovou hypotézu H_{A2} : *Existuje statisticky významná souvislost mezi motivy k dalšímu vzdělávání a počtem členů domácnosti vzdělávajícího se seniora.*

Mezi odpověďmi na uvedené otázky byla prokázána statisticky významná souvislost. To znamená, že počet členů domácnosti významným způsobem souvisí s motivem seniorů k dalšímu vzdělávání.

185 osob (92%) již není v pracovním poměru, pouze 15 respondentů (8%) tvoří skupinu pracujících seniorů. Překvapivé je, že pracující senioři jsou zastoupeni ve věkových kategoriích 60 – 69 let a 70 – 79 let, stejným dílem 6 osob (3%) a dokonce 2 senioři (1%) pracují ve věku nad 80 let. (*Graf č. 4*)

Do kategorie s vyšším vzděláním (vysokoškolské, středoškolské a vyučení s maturitou) spadá 178 osob (88%). Vyučeno bez maturity je 17 respondentů (8%) a se základním vzděláním je 7 osob (3%). (*Graf č. 5*)

Velké zastoupení vyššího vzdělání bylo možno očekávat, protože výzkum probíhal také mezi frekventanty Univerzity třetího věku, kde podmínkou přijetí je úplné středoškolské vzdělání s maturitou.

Naprostá většina respondentů 164 (81 %) žije ve městě, což je přirozené, protože zde mají k dispozici více možností vzdělávání než na vesnici, kde žije pouze 38 studujících seniorů (19%). Doprava z větší vzdálenosti a finanční náklady s tím spojené mohou pro seniory představovat překážky, které je limitují v přístupu k vzdělávání. (*Graf č. 6*)

Ve výzkumném vzorku převažují respondenti, kteří žijí v bytě 114 osob (55%) . V rodinném době žije 84 respondentů (42%). Malé zastoupení tvoří osoby žijící v domově důchodců a v domě s pečovatelskou službou – celkem 6 respondentů (3%). (*Graf č. 7*)

Na základě těchto zjištění se lze domnívat, že byt poskytuje svým obyvatelům více volnosti v možnostech trávení volného času než rodinný dům svým majitelům. Péče o dům a případně zahradu vyžaduje hodně času a práce.

Svůj zdravotní stav pociťuje převážná většina 187 respondentů (93%) jako dobrý či s menšími obtížemi. Špatný zdravotní stav uvádí 13 osob (7%). (*Graf č. 8*)

Potvrzuje se, že subjektivně pociťovaný dobrý zdravotní stav koreluje s účastí, popřípadě se zájmem o vzdělávání. Pocit zhoršení zdravotního stavu snižuje u seniorů zájem o vzdělávání.

Většina respondentů má 3 – 4 oblíbené aktivity. Nejoblíbenější mezi seniory je četba /křížovky a procházky /sport. Práce na zahradě/kutilství jsou seniory využívány stejně jako sledování televize. Následuje práce s počítačem, kultura, péče o vnoučata a ruční práce. Jako další možnosti trávení volného času senioři uváděli: práce a pobyt na chalupě, cestování, návštěva kina, kresba, malba, fotografování, dále posezení s přáteli, návštěva klubu seniorů, sepsání Kroniky obce, setkávání s býval. kolegy, nicnedělání a sex. Jako způsob trávení volného času označili také práci v domácnosti a péči o přestárlé rodiče. (*Graf č. 9*) Lze tedy říci, že vzdělávající se senioři jsou aktivní lidé s mnoha zálibami a chutí do života, kteří se nenechají ani subjektivně pociťovanými menšími zdravotními problémy nijak omezovat.

Informační údaje

O možnostech vzdělávání v místě bydliště vědělo nebo projevilo zájem 163 respondentů (81%). 38 osob (19%) neví o existenci vzdělávacích zařízení v místě bydliště. (*Graf č. 10*)

Tato zjištění by mohla být impulzem pro města či obce, aby zvýšily informovat o možnostech vzdělávání mezi seniory a tím podpořily jejich motivaci. Předpokladem účinné motivace je informovanost a možnostech, které jsou k dispozici.

Informovaní senioři nejčastěji uváděli, že v místě jejich bydliště se nachází Univerzita třetího věku, následuje Akademie třetího věku, Hudební akademie a Klub seniorů. Jako další možnosti uváděli knihovny a jazykové kurzy. (*Graf č. 11*)

O možnosti vzdělávání v seniorském věku neuvažovalo 50 osob (25%). 150 současných frekventantů (75%) ještě v době, kdy byli v pracovním procesu, věděli, že se budou po nástupu do starobního důchodu věnovat vzdělávání. (Graf č. 12)

Lze to přičíst tomu, že se zajímají a přemýšlejí o svém životě v seniorském věku a připravují se na něj nebo považují vzdělávání za celoživotní a nechtějí se jej vzdát ani ve vyšším věku.

Průměrná délka trvání starobního důchodu je 11,4 roků. Velké zastoupení 104 respondentů (53%) má rozmezí od 0,5 – 10 let. 72 osob (36%) je ve starobním důchodu od 11 – 20 let. A starobní důchod v délce 21 – 30 let je zastoupen 21 respondenty (11%). (Graf č. 13)

Pomocí testu dobré shody chí-kvadrát byla ověřována hypotéza č. 3. Vypočítaná hodnota $\chi^2 = 0,5154638$ byla porovnána s kritickou hodnotou $\chi^2_{(0,05)(1)} = 3,841$. Vypočítaná hodnota je menší než kritická hodnota, a proto přijímáme nulovou hypotézu H_0 : *Senioři požívající starobní důchod déle než 10 let nevykazují statisticky významně vyšší účast na vzdělávacích aktivitách než senioři požívající starobní důchod kratší dobu.* Z toho tedy plyne, že se senioři požívající starobní důchod delší dobu účastní vzdělávacích aktivit stejně často jako senioři požívající starobní důchod kratší dobu.

Zkušenost se vzděláváním

Výběr pouze jednoho hlavního motivu k dalšímu vzdělávání považovala většina respondentů za obtížné. Mezi dva nejdůležitější motivy k vzdělávání u seniorů patří možnost pokračovat ve vzdělávání jako součást životního stylu – 58 osob (29%) a touha po nových poznacích – 51 osob (26%). Dále 29 seniorů (14%) motivuje možnost společenského kontaktu, příležitost věnovat se tomu, na co „dříve nebyl čas“ 18 osob (9%). Splnění si svého snu uvedlo 11 respondentů (6%). Jako únik od životního stereotypu nebo jako pouhé vyplnění volného času vnímá vzdělávání 8 osob (4%). Osoby, které nejčastěji motivují seniory k dalšímu vzdělávání jsou: přátelé - zvolilo 9 respondentů (4%), děti - uvedly 4 osoby (2%) a 4 respondenti (2%) zvolili vnoučata. Partnera neuvedl jako zdroj motivace ani jeden respondent. (Graf č. 14)

Univerzita třetího věku a Akademie třetího věku patří mezi nejoblíbenější možnosti vzdělávání v seniorském věku. Dále senioři často využívají Hudební akademii a jazykové

kurzy. 147 frekventantů (73%) využívá jednu formu vzdělávání. Současně navštěvuje dva a více vzdělávacích kurzů 51 osob (26%). (*Graf č. 15*)

Skupinu respondentů, pro které právě probíhající vzdělávací kurz není jejich prvním, tvoří 148 osob (75%). Pouze 50 osob (25%) navštěvuje svůj první vzdělávací kurz. (*Graf č. 16*)

75 seniorů (51%) před právě navštěvovaným kurzem absolvovalo v převážné většině 3 a více kurzů. 41 respondentů (28%) navštěvovalo již 2 kurzy a 32 osob (21%) absolvovalo 1 vzdělávací kurz. (*Graf č. 17*)

Jak dokazují výsledky šetření, senioři věnují vzdělávání mnoho času. Zastoupení seniorů věnujících se vzdělávání každý den je 52 osob (27%). 71 respondentů (36%) se vzdělává 1x týdně a 56 osob (29%) 1x v průběhu 14 dnů. V měsíci pouze jedenkrát navštěvuje vzdělávací kurz 15 respondentů (8%). (*Graf č. 18*)

Za pozitivní zjištění považujeme, že 184 respondentů (91%) chce ve vzdělávání dále pokračovat. Pouze 18 osob (9%) tuto možnost vyloučilo. (*Graf č. 19*)

6 KVALITATIVNÍ VÝZKUM

Kvalitativní výzkum navazuje na předchozí kvantitativní šetření. Snaží se danou problematiku rozšířit o další informace, které nelze získat kvantitativním šetřením.

Výzkumné otázky

V kvalitativním výzkumu byly stanoveny dvě výzkumné otázky.

- *Jaká je nejčastější příčina motivace seniora ke vzdělávání?*
- *Jaký vliv má vzdělávání u seniorů na kvalitu jejich života?*

6.1 Výzkumný vzorek

V přípravné části výzkumu byla vybrána metoda sběru dat a byli osloveni vhodní respondenti.

Reprezentativní výzkumný vzorek byl zvolen záměrným výběrem. Byli vybráni čtyři studenti - senioři v Knihovně Kroměřížska, Klubu důchodců Zlín-Podhoří a Univerzitě třetího věku na UTB Zlín.

6.2 Postup výzkumu a zpracování výzkumných dat

Respondenti byli seznámeni s průběhem výzkumu a svůj souhlas s účastí na výzkumu potvrdili písemně. Byli informováni o možnosti kdykoliv svou účast na výzkumu ukončit.

Rozhovory probíhaly v předem dohodnutých termínech v prostorách vzdělávacího zařízení, kde se respondenti scházejí k pravidelným přednáškám. Samotný rozhovor probíhal v klidné místnosti, aby byla zaručena intimita a klid. Rozhovory byly se souhlasem respondentů nahrávány.

Tato část výzkumu byla uskutečněna v lednu 2013.

Otázky polostrukturovaného rozhovoru

1. Můžete popsat, jak a kdy začalo Vaše studium v seniorském věku?
2. Zvažoval jste před nástupem do starobního důchodu možnost vzdělávání?

3. Proč jste si vybral tuto konkrétní formu vzdělávání?
4. Je to Váš první vzdělávací kurz? Kolik let studujete?
5. Splňuje Vaše očekávání?
6. Kdo nebo co Vás přivedlo k rozhodnutí začít se vzdělávat?
7. Je pro Vás vzdělávání důležité?
8. Co konkrétně Vám vzdělávání přináší?
9. Jak se na Vaše vzdělávání v seniorském věku dívá váš partner, rodina, přátelé?
10. Vidíte rozdíl v motivaci na začátku a v současnosti?
11. Budete pokračovat ve vzdělávání dál? Proč?
12. Co by pro Vás bylo důvodem k ukončení vzdělávání?

Pro zpracování dat byla zvolena metoda zakotvené teorie. Zaznamenané polostrukturované rozhovory byly převedeny do písemné podoby. Přepisy rozhovorů byly následně podrobeny otevřenému kódování. Relevantní výroky byly vybrány a zařazeny ke kódům. Kódy byly rozděleny do kategorií a doplněny o slovní komentáře. (Švaříček, Šedřová, 2007, s. 211)

Textový přepis rozhovorů a jejich digitální záznam budou k dispozici při obhajobě práce.

Charakteristika respondentů

Stručný popis jednotlivých seniorů, se kterými byl veden rozhovor. Jména respondentů byla záměrně pozměněna.

- ***Zuzana, 61 let, vdaná, střední odborné vzdělání s maturitou.*** Svůj zdravotní stav hodnotí jako dobrý, přestože má momentálně menší zdravotní obtíže. Je to žena plná životního elánu, aktivní, o vše se zajímající. Studium na Univerzitě třetího věku zahájila 2 roky před nástupem do starobního důchodu a nyní v něm pokračuje. Pravidelně cvičí v Sokole. Žije s manželem na vesnici v rodinném domě, kde společně pečují o manželova otce.
- ***Lenka 63 let, vdaná, střední odborné vzdělání s maturitou.*** Jako velmi dobrý označila svůj zdravotní stav. Žije se svým manželem a rodinou své dcery v rodinném domě v menším městě. Studuje Univerzitu třetího věku třetím rokem, předtím absolvovala několik jazykových kurzů. I ve starobním důchodě příležitostně pracuje jako průvodkyně.

Ve svém volném čase je velmi aktivní. Organizuje pro sebe a své přátele různé výlety za poznáním. Baví ji objevovat stále nová místa a setkávat se s novými lidmi.

- **Petr, 63 let, ženatý, vysokoškolské vzdělání.** Jedná se o klidného pána, který byl při rozhovoru velmi přemýšlivý a vážil slova. Zdravotní stav označuje jako uspokojivý. Kromě studia na Univerzitě třetího věku se již ničemu jinému ve svém volném čase nevěnuje. Momentálně hledá studijní obor blízký jeho profesnímu zaměření inženýr plastikář, aby se dozvěděl novinky a vývoj v oboru. Společně s manželkou žijí v městském bytě.
- **Jitka, 76, vdaná, středoškolské vzdělání s maturitou.** Jedná se o velmi výřečnou, vitální paní, která má velký přehled o dění kolem ní. Je členkou Klubu seniorů, pravidelně se účastní akcí pořádaných tímto klubem. Sama aktivně přispívá k organizační činnosti klubu. Ve starobním důchodu pracovala ještě 10 let v divadle jako inspektorka provozu. V té době absolvovala Univerzitu třetího věku a nyní navštěvuje již pátý ročník Akademie třetího věku. Svůj zdravotní stav hodnotí jako dobrý. Žije se svým manželem v bytě.

6.3 Interpretace výsledků kvalitativního šetření

Výsledky šetření byly vyjádřeny formou kategorií a slovních komentářů. Následně byly kódy seskupeny do kategorií. Zkratky uvedené v textu např. (J21) počáteční písmeno jména respondenta a číslo odkazuje na řádek v přepisu rozhovoru.

Důchodem život nekončí

- čas
- věk
- potřeba společnosti
- informace

Kategorie Důchodem život nekončí, popisuje okolnosti zapojení respondentů do dalšího vzdělávání.

Petr se pro vzdělávání rozhodl až po nástupu do starobního důchodu, protože (P6) „*práce brala tolik času.*“ Ke studiu jej přivedla manželka (P21) „*taky nastoupila, takže mě určitým způsobem svedla taky k tomu studiu.*“

Jitka se vzdělávala ještě jako pracující důchodkyně (J25) „*jsem ten poslední rok dělala teda Univerzitu,*“ *ale že bych dál .. ani mi to tak nějak na mysl nepřišlo, jestli ano nebo ne.*“ Lenka také o vzdělávání (L5) „*uvažovala jsem, až jsem ukončila zaměstnání.*“ Během zaměstnání, jak uvádí Zuzana (Z14-15), „*nebylo ... tolik času, abychom se mohli věnovat něčemu, co nás třeba bavilo nebo co se nám líbilo*“, ale doplňuje (Z6-7), „*jsem studovala ještě v době, kdy jsem nebyla ve starobním důchodu ... dva roky Univerzitu třetího věku ... při zaměstnání, vlastně odpoledne.*“

Život ve starobním důchodu si Jitka nedovedla představit (J2), „*abych zůstala bez styku s lidma, to prostě nešlo.*“ Petr uvádí (P3, 22), „*protože jsem se necítil příliš starý ... opotřebovaný*“, proto se chtěl něčemu věnovat. Zuzana si chtěla důchodové období (Z3) „*nějak zpestřit ... a vyplnit volný čas*“ a Lenka (L16) „*chtěla jsem se zdokonalit ještě a získávat nové vědomosti.*“

Zajímavý je důvod výběru konkrétní formy vzdělávání v seniorském věku. Lenka studuje Univerzitu třetího věku, protože (L8) „*nevím o žádné jiné možnosti vzdělávání.*“ Stejný důvod uvádí i Petr (P8-9) „*kromě U3V podle mě neexistuje nic jiného.*“

Informace o možnosti vzdělávání v seniorském věku se dozvídali Lenka, Petr a Zuzana shodně (P12) „*ze sdělovacích prostředků.*“ Jitka se dozvěděla, že v (J3) „*Klubu na Podhoří ... uvažují otevřít Akademii třetího věku.*“

V Klubu seniorů Podhoří se Jitka dozvěděla (J4,43), „*uvažují otevřít Akademii třetího věku... já jsem nutně potřebovala se nějak zapojit a něco dělat no*“, a tak se přihlásila. Zuzana navštěvuje Univerzitu třetího věku, protože (Z3) „*jsme se s kamarádkou domluvily*“ a protože (Z11) „*tam jsou velice dobré témata.*“

Život studenta

- lidé kolem
- spokojenost
- důvody pokračování
- překážky
- motivace

Rodina vzdělávání Petra hodnotí (P32) „*velice kladně*“ S manželkou, která také studuje „*se tak nějak podporujeme.*“ Lenka s úsměvem uvádí, že děti (L22) „*se k tomu nijak zvlášť nevyjadřují*“ a vnučata „*si ze mě dělají legraci ... no studující babička.*“

Jitce děti říkají (J63): „*Mami, ty vůbec nestárneš, ty prostě musíš něco dělat*“ Manžel ji ve studiu (J65) „*podporuje*“, i když má někdy obavy a dodává (J65) „*zabrzdi!*“, protože se Jitka věnuje mnoha dalším aktivitám. Zuzana pohled rodiny a okolí na své vzdělávání hodnotí (Z35) „*je nadšené a schvaluje to.*“

Jitka svou spokojenost se vzděláváním vyjádřila důrazně (J37) „*naprosto splňuje.*“ Taktéž Zuzana uvádí, že studium splňuje její očekávání (Z19) „*velice – skutečně.*“ Lenka hodnotí očekávání ve studiu (L13) „*ano, jsem spokojená zatím.*“ Petr na otázku zda studium splňuje jeho očekávání odpověděl (P15): „*já se domnívám, že ano.*“

O pokračování ve studiu senioři uvažují, ale někteří jen za splnění určitých podmínek. Jitka o dalším studiu na Akademii třetího věku říká: „*já bych pokračovala určitě*“ (J66), ale záleží na Klubu seniorů, jestli bude otevřen další ročník (J67), „*budeme tlačit ... budeme žádat, aby to pokračovalo.*“ Zuzana na otázku pokračování ve vzdělávání uvádí (Z36-37) „*určitě, když budou témata, která by se nám líbila ... úplně klidně budeme dál pokračovat.*“ Protože Lenka není spokojená s nabídkou oborů Univerzity třetího věku (L24-25), „*v tomto oboru už zase ... není tak velká nabídka*“, o dalším vzdělávání (L24-25) zatím „*uvažuji ... možná ten Region Zlínsko pokud to bude.*“

Petr pro pokračování v dalším vzdělávání má jediný důvod (P34-35) „*kdyby se objevilo něco nového ... blíž mému zájmu, tak bych uvažoval o dalším pokračování, ale jinak ... studium ukončím.*“ Pro Jitku by důvodem ukončení bylo (J79) „*zdraví.*“ Taktéž pro Zuzanu (Z40) „*zdravotní důvody*“ představují hlavní překážku. Naopak Lenku by od studia odradilo (L29), „*pokud bych už nenašla vhodný cyklus.*“

Respondenti se také zamýšleli nad svou motivací a její případnou změnou v průběhu studia. Pro Jitku na začátku studia byl hlavní motiv (J70), aby nebyla „*prázdnota a chtěla jsem být v kontaktu s lidmi ... člověk chce něco získat*“, a po absolvování pěti ročníků Akademie třetího věku říká o motivaci (J71): „*Ted' to není jiné.*“

Taktéž Lenka nevidí změnu v motivaci (L27) „*ta motivace je stejná.*“ Stále trvá (L15) „*zájem*“ věnovat se humanitním oborům, protože (L15) „*jsem celý život spíš dělala technické nebo ekonomické věci.*“

Zuzana se přihlásila ke studiu získat (Z23) „*nové poznatky*.“ Na otázku týkající se změny motivace po 3 letech studia na Univerzitě třetího věku odpovídá (Z38-39) „*těžko říct ... se snažím za tím vidět ... něco nového*.“

Pro Petra byla hlavní motivace (P9) „*získávat ... rozvíjet zkušenosti a znalosti*.“ Jako jediný vidí změnu v motivaci a popisuje ji (P37) „*moje motivace vzrostla, protože jsem se trošinku vzdálil problémům pracovního procesu ... zbavil jsem se těch stresů, problémů a toho všeho*.“

Co mi škola dává

- nové vědomosti
- dobrá kondice
- kontakt s lidmi
- obohacení

Pro Petra studium představuje (P25-26) „*se necítím ... jako důchodce odstrčený*“, dozvídá se „*zajímavé věci, které mě nějak naplňují*“ a vzdělávání je nutí, aby se „*dál udržoval, dá se říci v dobré duševní kondici*.“

Jitka se během studia (J28-29) „*seznámila s lidmi ... kteří mají zájem se vzdělávat ... pro sebe chtějí něco udělat*.“ Dále (J51) „*mi to přináší to pozitivum, které neslyšíme z televize, nevidíme kolem sebe*.“

Studium Lence (L17) „*vyplňuje čas*.“ Velmi ráda (L18) „*dělám seminární práce ... ráda chodím na přednášky ... exkurze*.“

Zuzana vzdělávání chápe jako (Z12) „*rozšíření takových nějakých znalostí a vědomostí, které se k nám třeba vůbec nedostávaly*.“ Dále (Z23) „*se dovídáme věci, které člověk sám třeba ani nenastuduje, nebo ani neví, kam se obrátit a z čeho čerpat*.“

Shrnutí výsledků kvalitativního výzkumu

Kvalitativní výzkum je zaměřen na zjištění vlivu dalšího vzdělávání na kvalitu života seniorů a mapuje hlavní motivy k vzdělávání této cílové skupiny.

Z výzkumu vyplývá, že hlavní motivy, které seniory vedou k dalšímu vzdělávání, jsou touha získávat nové vědomosti, potřeba kontaktu s lidmi či potřeba určitého životního programu, možnost věnovat se tomu, co je zajímavé, baví a na co v průběhu života neměli čas. Díky studiu se necítí odtrženi od dění ve společnosti. Jejich život získal novou smysluplnost a naplnění. Pomocí nových informací se lépe orientují v neustále se měnícím světě a udržují se v dobré duševní kondici. Navazují nové kontakty. Díky osvobození od psychického vypětí spojeného s výkonem povolání se mohou zabývat do hloubky tím, co je skutečně baví. Na otázku spokojenosti se studiem a splnění jejich očekávání respondenti odpovídali velmi kladně. Jsou přesvědčeni o důležitosti vzdělávání v seniorském věku. Rodina a nejbližší okolí respondentům tohoto výzkumu fandí a podporuje je v jejich odhodlání dále se vzdělávat.

Přes spokojenost se studiem by respondenti přivítali větší a pestřejší nabídku studijních oborů.

Překážky v dalším vzdělávání se objevily jenom dvě: zdravotní důvody a nalezení „toho pravého ořechového oboru“. I když je studium např. na Univerzitě třetího věku zpoplatněno, otázka financí jako případná překážka dalšího studia nepadla ani jednou.

6.4 Interpretace výsledků výzkumu a doporučení pro praxi

Výzkumný projekt byl zaměřen na otázky spojené se vzděláváním seniorů a jejich motivaci. Zde jsou uvedena zajímavá zjištění z kvantitativního šetření.

Vzdělávající se senioři většinou spadají do věkové kategorie 61-69 let.

Naprostá většina respondentů žije ve vícečetné domácnosti. Lze tedy usuzovat, že mají větší podporu svých nejbližších, a tedy i větší chuť do života. Jsou více motivováni k aktivnímu způsobu života než osaměle žijící senioři. Počet osob v domácnosti zásadně ovlivňuje hlavní motivy, které seniory vedou k dalšímu vzdělávání.

Pokud senioři subjektivně vnímají svůj zdravotní stav jako dobrý, zvyšuje se jejich účast na vzdělávacích aktivitách.

Převážná většina seniorů – studentů žije ve městě, kde mají větší možnosti přístupu k vzdělávání než na vesnici. Doprava z větší vzdálenosti a finanční náklady s tím spojené mohou pro seniory představovat překážky, které je limitují v přístupu k vzdělávání.

Většina respondentů uvedla, že vedle vzdělávání mají ještě 3-4 oblíbené volnočasové aktivity, kterým se věnují.

Šetření poukazuje na zajímavou skutečnost, že senioři se účastní vzdělávacích aktivit opakovaně.

Druhá část výzkumu přinesla několik zajímavých zjištění, která lze využít v doporučení pro praxi. Byly shrnuty do následujících bodů:

- Z výzkumu vyplynula skutečnost, že senioři nejsou dostatečně informováni o všech možnostech vzdělávání ve vyšším věku. Tato zjištění by mohla být impulzem pro města či obce, aby zvýšily informovat o možnostech vzdělávání mezi seniory a tím podpořily jejich zájem a motivaci. Předpokladem účinné motivace je informovanost a možnostech, které jsou k dispozici například prostřednictvím tisku upozorňovat na možnosti vzdělávání v seniorském věku v daném městě či regionu. Také zástupci těchto vzdělávacích zařízení by měli vyhledávat místa, kde se senioři sdružují nebo žijí, a zvyšovat tak jejich povědomí a podněcovat je k určité míře aktivity.

Měla by se zvýšit aktivní propagace vzdělávání seniorů a změnit pohled společnosti na vzdělávání ve vyšším věku jako na něco nesmyslného, například prostřednictvím veřejné prezentace dobrých zkušeností v zahraničí.

- S nabídkou studijních oborů zejména na Univerzitě třetího věku je mezi seniory určitá nespokojenost. Obory označují jako velmi podobné a přivítali by větší různorodost. Možností je jeví otevírání kurzů pro menší počet seniorů-studentů s užším a specifitějším zaměřením studijních oborů. Další možností je spolupracovat s firmami či organizacemi, které se danou problematikou zabývají s tím, že by přednášky byly doplněny o informace o nových trendech v oboru a exkurze.
- Dalším zjištěním jsou odpovědi na otázku přípravy na stáří. Z výzkumů vyplynulo, že respondenti se otázkou života ve starobním důchodu zabývají velmi krátkou dobu, tj. 1-2 roky před nástupem do důchodu. Vzhledem k tomu, že starých lidí v populaci bude neustále přibývat, je velmi důležité začít se zabývat otázkou, jak zkvalitnit jejich život ve stáří. V rámci střednědobé přípravy na stáří, je třeba mnohem dříve přibližně 10 let před nástupem do starobního důchodu, začít seniory připravovat na život v postproduktivním věku. Je nutné oslovovat tuto cílovou skupinu, připravovat ji na změny spojené se stářím a seznamovat ji se všemi možnostmi vyžití, které jsou nabízeny. Cílem je, aby o stáří přemýšleli jako o přirozené součásti života, připravovali se na ni s tím, že je možné prožít tuto etapu aktivním a kvalitním způsobem. Tato motivační podpora by měla vycházet ze strany státních institucí, měst, obcí, médií, občanských sdružení a také ze strany rodiny a přátel.

ZÁVĚR

Tato diplomová práce byla zaměřena na skupinu seniorů, kteří se rozhodli pro návrat do školních lavic i přesto, že jejich věk překročil 60 let.

Stáří je provázáno určitými omezeními a ztrátami. Vlivem ztráty zaměstnání, sociálních kontaktů a blízkých osob přichází senior o pevné body svého života. Ale záleží jen a jen na každém jednotlivci, jak se k výzvě života v důchodovém věku postaví. Zda přijme pasivní způsob života nebo prožije zbývající čas aktivním a naplňujícím způsobem.

Význam vzdělávání ve vyšším věku spočívá v prohlubování si dosavadních vědomostí, v získávání nových, v možnosti studovat to, na co dříve v životě „nezbyl čas“. Dalším důvodem je znovuzapojení do společenského dění, potřeba sociálního kontaktu nebo určitého životního programu a potřeba seberealizace.

Vzdělávání ve starším věku se také stává určitou nutností k pochopení života ve stále se měnícím světě. V důsledku stárnutí populace lze očekávat vzrůstající zájem o vzdělávání osob ve vyšším věku. K seniorskému věku se pomalu přibližují silné ročníky tzv. Husákových dětí. Je třeba podpořit jejich zájem o další vzdělávání a zvýšit informovanost o možnostech vzdělávání ve vyšším věku již v průběhu přípravy na seniorský věk.

Rostoucí zájem o seniorské vzdělávání také ukazuje na narůstající vliv vysokých škol na dění ve společnosti.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BAKOŠOVÁ, Zlatica a kol. *Teórie sociálnej pedagogiky: Edukačné, sociálne a komunikačné aspekty*. Bratislava: Slovenská pedagogická spoločnosť Slovenskej Akadémie Vied, 2011. 182 s. ISBN 978-80-970675-0-2.
- [2] BENEŠ, Milan. *Andragogika*. Praha: Grada, 2008. 135 s. ISBN 978-80-247-2580-2 (brož).
- [3] ČEVELA, Rostislav, KALVACH, Zdeněk, ČELEDOVÁ, Libuše. *Sociální gerontologie: úvod do problematiky*. Praha: Grada, 2012. 264 s. ISBN 978-80-247-3901-4.
- [4] ČORNANIČOVÁ, Rozálie. *Edukácia seniorov*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2007. 156 s. ISBN 978-80-223-2287-4.
- [5] ČIPOVÁ, Šárka. Geragogické možnosti ovlivňující edukační rovinu seniorů. In: VETEŠKA, J., VACÍNOVÁ, T. *Aktuální otázky vzdělávání dospělých: andragogika na prahu 21. století*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2011. 208 s. ISBN 978-80-7452-012-9.
- [6] EGGERT, Max. *Motivace – management do kapsy 3*. Praha: Portál, 2005. 104 s. ISBN 80-7367-010-0.
- [7] ERIKSON, Erik, Homburger. *Dětství a společnost*. Praha: Argo, 2002. 390 s. ISBN: 80-7203-380.
- [8] GRUSS, Peter. *Perspektivy stárnutí z pohledu psychologie celoživotního vývoje*. Praha: Portál, 2009, 224 s. ISBN 978-80-7367-605-6.
- [9] HARRAR, Sarí, GORDON, Debra. *Nikdy není pozdě na dlouhý život: rychlé a snadné způsoby, jak si v každém věku udržet zdraví a energii*. Praha: Reader's Digest Výběr, s.r.o., 2009. 400 s. ISBN 978-80-7406-051-9.
- [10] HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. 2. vyd. podstatně přeprac. a dopl. Praha: Havlíček Brain Team, 2010. 365 s. ISBN 978-80-87109-19-9.
- [11] HOLMEROVÁ, Iva, JURAŠKOVÁ Božena, ZIKMUNDOVÁ Květa. *Vybrané kapitoly z gerontologie*. 3. přepracované a dopl. vyd. Praha: EV public relations, 2007. 143 s. ISBN 9788025401798.
- [12] CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada, 2007. 265 s. ISBN 978-80-247-1369-4.
- [13] KALVACH, Zdeněk a kol. *Geriatric a gerontologie*. Praha: Grada Publishing, 2004. 864 s. ISBN 80-247-0548-6.
- [14] KLEVETOVÁ, Dana a Irena DLABALOVÁ. *Motivační prvky při práci se seniory*. Praha: Grada Publishing, 2008. 208 s. ISBN 978-80-247-2169-9.

- [15] KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ et al. *Člověk – prostředí – výchova: K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. 199 s. ISBN 80-7315-004-2.
- [16] LAGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006, 368 s. ISBN 80-247-1248-9.
- [17] MÜHLPACHR, Pavel. *Gerontopedagogika*. Brno: Masarykova univerzita v Brně. 2004. 203 s. ISBN 80-210-3345-2.
- [18] OREL, Miroslav a Věra FACOVÁ. *Základy stavby a funkce nervového systému*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. 94 s. ISBN 978-80-244-1744-8.
- [19] ORT, Jiří. *Kapitoly ze sociologie stáří (Společenské a sociální aspekty stárnutí)*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2004. 56 s. ISBN 80-7044-636-6.
- [20] PACOVSKÝ, Vladimír. *O stárnutí a stáří*. Praha: Avicenum, 1990. 135 s. ISBN 80-201-8076-8.
- [21] PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2006, 328 s. ISBN 80-247-0871-X.
- [22] PRŮCHA, Jan. *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009. 936 s. ISBN 978-80-7367-546-2.
- [23] PRŮCHA, Jan a Jaroslav VETEŠKA. *Andragogický slovník*. Praha: Grada. 2012. 394 s. ISBN 978-80-247-3960-1.
- [24] PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška, MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. Nové, rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Portál. 2009. 395 s. ISBN 978-80-7367-647-6.
- [25] RABUŠICOVÁ, Milada a Ladislav RABUŠIC. *Učíme se po celý život? O vzdělávání dospělých v České republice*. Brno: Masarykova univerzita. 2008. 339 s. ISBN 978-80-210-4779-2.
- [26] ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie osobnosti: obor v pohybu*. 6. evidované a dopl. yyd. Praha: Grada, 2010. 208 s. ISBN 978-80-247-3133-9.
- [27] STUART-HAMILTON, Ian. *Psychologie stárnutí*. Praha: Portál, 1999. 319 s. ISBN 80-7178-274-2.
- [28] ŠERÁK, Michal. *Zájmové vzdělávání dospělých*. Praha: Portál, 2009, 207 s. ISBN 978-80-7367-551-6.
- [29] ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
- [30] VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000, 528 s. ISBN 80-7178-308-0.

- [31] VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II: dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, 2007. 461 s. ISBN 978-80-246-1318-5.
- [32] ZAVÁZALOVÁ, Helena a kol. *Vybrané kapitoly ze sociální gerontologie*. Praha: Karolinum, 2001. 97 s. ISBN 80-246-0326-8.

Elektronické zdroje:

- [33] CENTER ON AGING AND HEALTH. *The creativity and Aging Study* [online]. © 1999 [cit. 2013-02-20]. Dostupné z: https://cahh.gwu.edu/sites/cahh.gwu.edu/files/downloads/NEA_Study_Final_Report_0.pdf
- [34] E-SENIOR. *Virtuální Univerzita třetího věku* [online]. IPC PEF © 2011 [cit. 2013-02-05]. Dostupné z: <http://www.e-senior.cz/www/virtualni-univerzita-tretiho-veku>
- [35] EFOS – European Federation of Older Students. *Aims* [online]. © 1998-2011 [cit. 2013-02-25]. Dostupné z <http://www.efos-europa.eu/>
- [36] HOTCOURSES. [online]. Poslední úprava 2013 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: <http://www.hotcourses.com/>
- [37] INTERNETOVÝ ZPRAVODAJ. *Asociace univerzit třetího věku České republiky* [online]. Poslední úprava 2013-04-02 [cit. 2013-01-28]. Dostupné z: <http://au3v.vutbr.cz/index.php>
- [38] MPSV. *Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 – 2012 (Kvalita života ve stáří)* [online]. © 2008 [cit. 2013-01-26]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/5045/starnuti_cz_web.pdf
- [39] THE OPEN UNIVERSITY. *The Open University* [online]. © 2009 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: <http://www.open.ac.uk/>
- [40] U3A - The University Of The Third Age. *The University Of The Third Age* [online]. © 2009 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: <http://www.u3a.org.uk/>

Právní předpisy:

- [41] ČESKO, 1995. Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění ze dne 30. června 1995 ve znění pozdějších předpisů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. částka 41, s. 1986 – 2011. Dostupný také z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=1995&typeLaw=zakon&What=Rok&stranka=5>

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

aj.	a jiné
apod.	a podobně
atd.	a tak dále
AUITA	Internation Association of the Universities of the Third Age
AU3V	Asociace univerzit třetího věku
A3V	Akademie třetího věku
cca.	circa
cit.	citováno
č.	číslo
ČR	Česká republika
ČSÚ	Český statistický úřad
EFOS	European Federation of Olders Students at the Universities
et al.	a kolektiv
MGV	mezigenerační vzdělávání
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
např.	například
PC	počítačové
s.	strana
Sb.	Sbírky
tj.	to je
tzn.	to znamená
tzv.	tak zvané
USA	Spojené státy americké

UTB	Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
U3A	Universities of the Third Age
U3V	Univerzita třetího věku
viz.	více známo
vs.	versus
VU3V	Virtuální univerzita třetího věku
WHO	Světová zdravotnická organizace

SEZNAM OBRÁZKŮ

<i>Obrázek č. 1 Maslowova hierarchie potřeb</i>	30
---	----

SEZNAM GRAFŮ

<i>Graf č. 1 Věková struktura respondentů</i>	46
<i>Graf č. 2 Rodinný stav respondentů</i>	48
<i>Graf č. 3 Počet osob ve společné domácnosti</i>	48
<i>Graf č. 4 Zaměstnání</i>	49
<i>Graf č. 5 Nejvyšší dosažené vzdělání</i>	50
<i>Graf č. 6 Místo bydliště</i>	50
<i>Graf č. 7 Typ bydlení</i>	51
<i>Graf č. 8 Zdravotní stav</i>	51
<i>Graf č. 9 Způsob trávení volného času</i>	52
<i>Graf č. 10 Informovatnost o vzdělávacích zařízeních pro seniory v místě bydliště</i>	52
<i>Graf č. 11 Typ vzdělávacího zařízení v místě bydliště</i>	53
<i>Graf č. 12 Úvaha o vzdělávání před nástupem do starobního</i>	53
<i>Graf č. 13 Délka trvání starobního důchodu</i>	54
<i>Graf č. 14 Hlavní motiv vzdělávání u jednotlivých pohlaví</i>	55
<i>Graf č. 15 Využívaná forma vzdělávání</i>	56
<i>Graf č. 16 První účast na vzdělávání</i>	56
<i>Graf č. 17 Počet absolvovaných vzdělávacích kurzů</i>	57
<i>Graf č. 18 Kolik času věnujete vzdělávání</i>	57
<i>Graf č. 19 Zájem o pokračování v dalším vzdělávání</i>	58

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1 Srovnání respondentů dle věkové kategorie a motivu k vzdělávání 47

Tabulka č. 2 Srovnání motivu k dalšímu vzdělávání a sociálního zázemí 49

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha PI: Dotazník

Příloha PII: Výsledky dotazníkového šetření

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK

DOTAZNÍK

Vážená paní, vážený pane,

Dobrý den, jsem studentka 2. ročníku navazujícího magisterského studia oboru Sociální pedagogiky na UTB Zlín a chtěla bych Vás požádat o vyplnění tohoto dotazníku. Dotazník je anonymní a nezbytnou součástí mé diplomové práce. Zatrhněte prosím vždy jen jednu odpověď (pokud není uvedeno jinak).

1. Jaké je Vaše pohlaví?

- žena muž

2. Jaký je Váš věk?

- do 60 let 70 – 79 let
 61 – 69 let nad 80 let

3. Jaký je Váš rodinný stav?

- vdaná/ženatý rozvedená/rozvedený
 vdova/vdovec svobodná/svobodný

4. Jste zaměstnaná/zaměstnaný?

- ano ne

5. Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

- základní středoškolské s maturitou
 vyučen bez maturity vysokoškolské
 vyučen s maturitou

6. Jaké je Vaše místo bydliště?

- vesnice město nad 50 tis. obyvatel
 město do 50 tis. obyvatel

7. Kde žijete?

- byt domov důchodců
 rodinný dům dům s pečovatelskou službou

8. Kolik členů žije ve Vaší společné domácnosti?

- žiji sám 3 a více osob
 2 osoby

9. Jaký je Váš zdravotní stav?

- dobrý špatný
 menší zdravotní problémy

10. Jaký je Váš nejčastější způsob trávení volného času? (můžete zatrhnout více možností)

- sledování televize ruční práce
 četba/křížovky sport/procházky
 práce na zahrádce/kutilství péče o vnoučata
 kultura práce s počítačem
 jiné

11. Zvažoval/a jste již před nástupem do starobního důchodu možnosti dalšího vzdělávání?

- ano ne

12. Kolik let jste ve starobním důchodu?

13. Nachází se v místě Vašeho bydliště nějaké vzdělávací zařízení pro seniory?

- ano ne

Pokud ano, uveďte druh (typ) tohoto zařízení. (můžete zatrhnout více možností)

- Univerzita třetího věku Akademie třetího věku
 Hudební akademie Klub seniorů (důchodců)
 Jiné

14. Kdo nebo co bylo hlavním motivem k tomu, abyste se vzdělávala/vzdělával? (zatrhněte pouze jednu odpověď)

- mnoho volného času životní stereotyp
 splnění si svého snu přátelé
 vzdělávám se celý život partner/ka
 společenský kontakt děti
 touha po nových poznacích vnoučata
 příležitost věnovat se tomu, na co dříve „nezbyl čas“

15. Jaký druh vzdělávání využíváte? (můžete zatrhnout více možností)

- Univerzita třetího věku Akademie třetího věku
 Hudební akademie Jazykový kurz

16. Je kurz, který právě navštěvujete Vaším prvním vzdělávacím kurzem?

- ano ne

Pokud ne, uveďte, kolik vzdělávacích kurzů jste již absolvoval/a.

- 1 2
 3 a více

17. Kolik času věnujete vzdělávání?

- denně 1x za 14 dní
 1x týdně 1x měsíčně

18. Zvažujete pokračovat v dalším vzdělávání?

- ano ne

Děkuji Vám za vyplnění dotazníku

Bc. Martina Samsonková – studentka UTB ve Zlíně

PŘÍLOHA P II: VÝSLEDKY DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ

Sociální pedagogika a andragogika v aplikaci na edukaci seniorů

Dotazníkové šetření listopad 2012 - leden 2013

1.	otázka	možnosti odpovědí	C	odpovědi dle kritérií (pohlaví a věk)							
				žena				muž			
2.	Jaké je Vaše pohlaví?		202	165				37			
	Jaký je Váš věk?			do 60 l.	61 - 69	70 - 79	nad 80	do 60 l.	61 - 69	70 - 79	nad 80
			202	15	80	57	13	1	16	12	8
3.	Jaký je Váš rodinný stav?	vdaná/ženatý	101	10	19	44		1	10	15	2
		rozvedená/rozvedený	26	4	5	10	5			1	1
		vdova/vdovec	66	1	28	23	8		2		4
		svobodná/svobodný	7		5	2					
		<i>Neodpovědělo</i>	2								
4.	Jste zaměstnaný/á?	ano	15		7	6	1			1	
		ne	185	15	50	72	12	1	12	15	8
		<i>Neodpovědělo</i>	2								
5.	Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?	základní	7		3	4					
		vyučen bez maturity	17	1	6	5	2			2	1
		vyučen s maturitou	13	1	3	7		1			1
		středoškolské s maturitou	119	12	25	54	7		7	8	6
		vysokoškolské	46	1	20	10	4		5	6	
6.	Jaké je Vaše místo bydliště?	vesnice	38	3	6	19	1		5	3	1
		město do 50 tis. obyvatel	70	9	17	31	2	1	3	7	
		město nad 50 tis. obyvatel	94	3	34	30	10		4	6	7
7.	Kde žijete?	byt	112	10	32	45	7	1	2	8	7
		rodinný dům	84	5	21	35	4		10	8	1
		domov důchodců	3		3						
		dům s pečovatelskou službou	3		1		2				

13b	Pokud ano, uveďte jaké.	Univerzita třetího věku	107	6	27	49	10		7	6	2
		Akademie třetího věku	91	5	28	35	10		5	3	5
		Hudební akademie	22	3	5	9	2			3	
		Klub seniorů (důchodců)	99	6	32	43	7		2	4	5
		<i>Neodpovědělo</i>	2								
14.	Kdo nebo co byla hlavním motivem k tomu, abyste se vzdělával/a?	mnoho volného času	8		1	3	2				2
		životní stereotyp	7		2	3	2				
		splnění si svého snu	12	3	2	3	2		1	1	
		přátelé	9		3	3	1			1	1
		vzdělávám se celý život	58	6	21	21	2		4	3	1
		partner/ka									
		společenský kontakt	29	1	10	10	2		2	2	2
		děti	4	1	1	2					
		touha po nových poznacích	51	4	9	21	2	1	5	8	1
		vnoučata	4		3	1					
		na co dříve "nezbyl čas"	18		5	12				1	
		<i>Neodpovědělo</i>	2								
		15.	Jaký druh vzdělávání využíváte?	Univerzita třetího věku	128	11	31	57	5	1	10
Akademie třetího věku	76			5	30	20	9		3	3	6
Hudební akademie	13			3	2	3	3			2	
Jazykový kurz	42			4	13	19	2			2	2
16a.	Je kurz, který navštěvujete Vaším prvním?	ano	50	4	12	22	3		2	3	4
		ne	148	11	44	57	10	1	9	13	3
		<i>Neodpovědělo</i>	4								
16b	Pokud ne, kolik vzdělávacích kurzů jste již absolvoval/a?	1 kurz	32	3	11	12		1	3	2	
		2 kurzy	41	3	13	10	3		6	3	3
		3 a více kurzů	75	5	21	34	7		4	4	

* jazykový kurz
knihovna

